

✓ К-14038
П295760

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 106

ЕКОНОМІКА

ВИПУСК 9

«ВИЩА ШКОЛА»

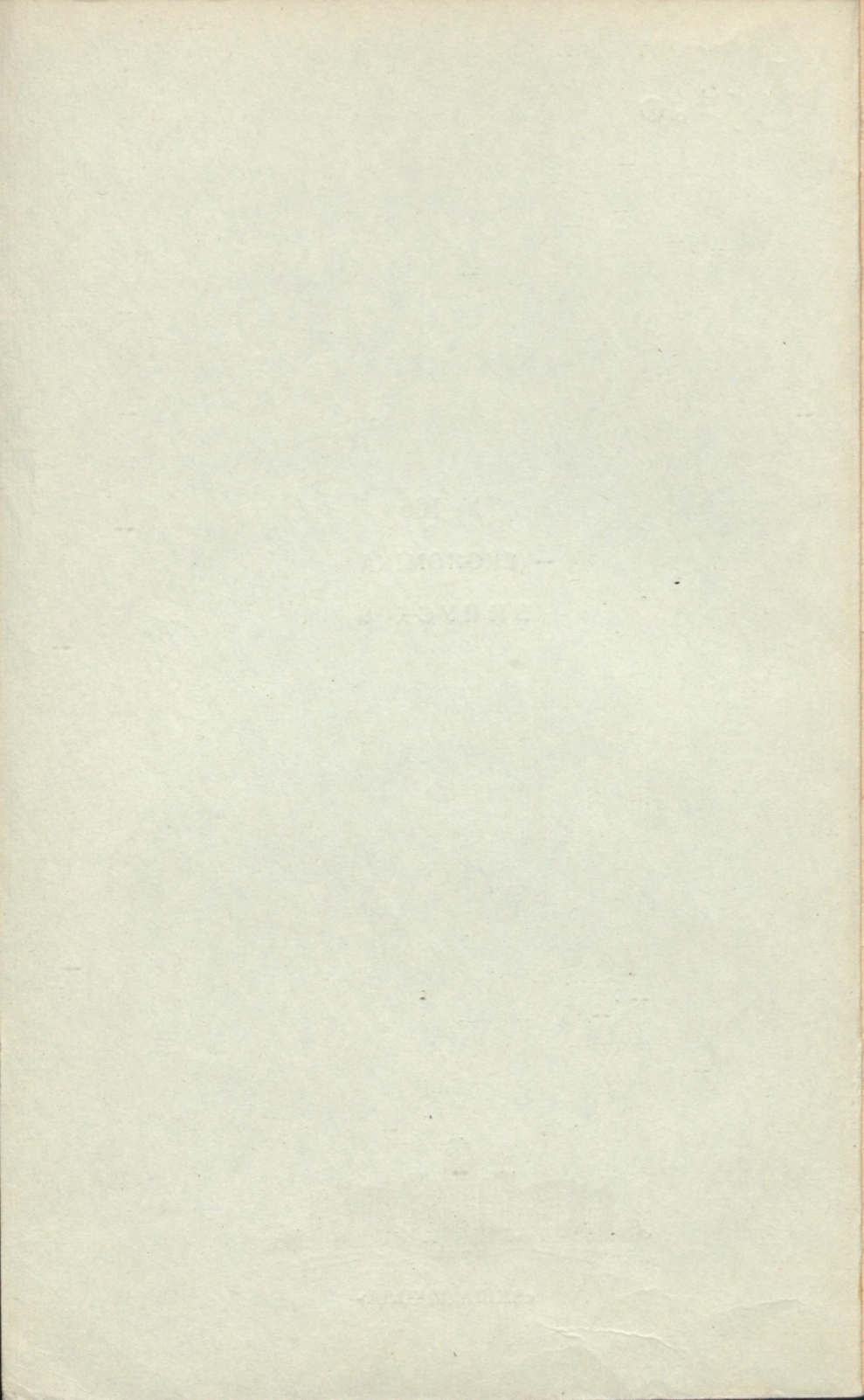
81 коп.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00289681

2

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 106

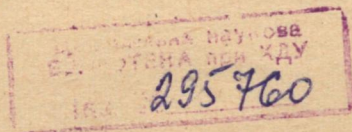
ЕКОНОМІКА

ВИПУСК 9

ВИДАВНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ХАРКІВ — 1974

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

І. Я. Ткаченко (відповідальний редактор), О. М. Васильєв, П. І. Верба, З. Л. Житницький, О. Г. Ліberman, П. С. Мірошников, Ю. І. Терехов, В. М. Селіванов
(відповідальний секретар)

О. Г. Ліберман, доктор економічних наук

ПРО КОНТРОЛЬ НАД СПІВВІДНОШЕННЯМ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ТА СЕРЕДНЬОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Співвідношення між зростанням продуктивності праці та середньої заробітної плати набуває в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС важливого значення. З року в рік плануються і здійснюються досить великі темпи зростання добробуту населення шляхом значного підвищення як реальної, так і номінальної заробітної плати. Отже конче необхідно, щоб рівень заробітку трудящих завжди був у певному відношенні до продуктивності праці, ні в якому разі не перевищував її зростання. Економічні служби промислових підприємств, об'єднань і керівних органів повинні пильно стежити за додержанням належного співвідношення. А завдання статистичної науки — перш за все озброїти економічні органи надійним і в той же час простим знаряддям такого контролю.

Співвідношення між зростанням продуктивності праці та середньої заробітної плати вимірюється так званим «індексом випередження», тобто:

$$I_{\text{вип}} = \frac{I_{\text{пр. пр.}}}{I_{\text{сер. зар.}}}, \quad (1)$$

де

$I_{\text{вип}}$ — індекс випередження зростання продуктивності праці над зростанням середньої заробітної плати,
 $I_{\text{пр. пр.}}$ — індекс продуктивності праці,
 $I_{\text{сер. зар.}}$ — індекс середньої зарплати.

В свою чергу $I_{\text{пр. пр.}}$ можна розкласти таким чином:

$$I_{\text{пр. пр.}} = \frac{I_{\text{прод.}}}{I_{\text{чис}}}, \quad (2)$$

де додатково:

$I_{\text{прод.}}$ — індекс зростання обсягу продукції,
 $I_{\text{чис}}$ — індекс чисельності трудящих.

З другого боку $I_{\text{сер. зар}}$ можна розкрити так:

$$I_{\text{сер зар}} = \frac{I_{\text{ф. зар}}}{I_{\text{чис}}}, \quad (3)$$

де крім позначеного вище: $I_{\text{ф. зар}}$ — індекс фонду зарплати.

Сполучаючи рівняння (1), (2) і (3), одержуємо таку модифікацію індексу випередження:

$$I_{\text{вип}} = \frac{I_{\text{прод}}}{I_{\text{чис}}} : \frac{I_{\text{ф. зар}}}{I_{\text{чис}}} = \frac{I_{\text{прод}}}{I_{\text{ф. зар}}}. \quad (4)$$

Тобто замість того, щоб шукати співвідношення між індексами продуктивності праці та середньої зарплати досить обмежитись лише співвідношенням між індексами продукції та фонду заробітної плати. Це зручно, тому що не треба звертатись до показників, що не плануються централізовано (як-то чисельність трудящих та середня зарплата) і можливо обмежити задачу контролю спостереженням директивних завдань щодо зростання обсягу продукції та фонду заробітної плати.

Тепер постає питання: як визначити в процесі контролю обсяг продукції? До цього часу планує метод визначення його через валову продукцію в незмінних (тобто порівнянних) цінах. Цей метод має значні переваги перед іншими. Адже він здатний охопити різноманітні види продукції і тому застосовується в усіх галузях промисловості. Але відомо, що цей метод хибує на певність у наслідок коливань питомої ваги так званої перенесеної (тобто уречевленої) праці у вартості виробленої продукції. Валова продукція, що припадає на одного трудівника, відбиває ефективність лише живої праці, цілком нехтуючи використання ресурсів уречевленої праці. Навіть навпаки, для штучного поліпшення показника продуктивності праці іноді дуже корисно, коли вартість вжитих матеріалів, сировини або покупних виробів підвищується, бо це безпосередньо впливає на зростання ціни на нову продукцію. Саме вона береться за основу для встановлення незмінної ціни. Таким чином підвищується вартість виробленої валової продукції незалежно від зусиль колективу першого ліпшого підприємства. Зважаючи на ці недоліки у вимірюванні продуктивності праці на підставі валової продукції, багато радянських економістів висловлюються за застосування так званої чистої (або умовно-чистої) продукції. Вона вираховується шляхом відняття від вартості валової продукції тієї частини, яка втілює в собі вартість сировини, матеріалів, енергії та амортизації (якщо йдеться про умовно-чисту продукцію, то амортизація не вираховується і залічується до складу умовно-чистої продукції).

Віднімаючи вартість витрачених матеріалів від вартості валової продукції, ми оцінюємо ефективність уречевленої праці, бо чим менше віднімається, тим більше залишається для збіль-

шення чистої продукції. Але визначення чистої продукції шляхом відняття вартості використаних матеріалів пов'язано з необхідністю перераховувати цю вартість у незмінні ціни. І це при наявності її в діючих цінах поточного обліку підприємств. Ось чому тут виникають досить великі труднощі. Їх і зазнали понад 100 підприємств, де в 1971—1972 рр. експериментально був застосований метод чистої продукції.

Можна встановити вартість чистої продукції шляхом підсумку заробітної плати та прибутку, що входить до складу вартості виробленої продукції. Це метод так званої «доданої» вартості. Метод цей істотно спрощує всю процедуру розрахунків. Причому слід зауважити, що тут йдеться не про негайну заміну ним процесу встановлення рівня або динаміки продуктивності праці, а лише про контроль над співвідношенням між зростанням обсягу продукції та фондом заробітної плати (див. рівняння 4).

Чиста продукція як метод обліку обсягу продукції має в свою чергу істотні недоліки. Вона значно підвищує питому вагу прибутку в вартості продукції. Справа в тому, що прибуток дуже часто коливається з причин, які не залежать від підприємства і виникають на підставі ціноутворення. Такі коливання прибутку спроможні погіршати або, навпаки, поліпшити наслідки роботи різних підприємств, якщо їх порівнювати одне з одним. Але мова йде не про порівняння різних підприємств, а лише про контроль у межах кожного окремого підприємства протягом певного часу з метою перевірки фактичного зростання показників проти плану або проти так званого базисного (звітнього) періоду. В цьому випадку вплив ціноутворення не відіграватиме великої ролі. Він матиме значення лише тоді, коли підприємство навмисно порушить плановий асортимент, виготовляючи більш рентабельну продукцію.

Але цей прибуток згідно діючих правил розглядається як такий, що не відповідає вимогам соціалістичного господарювання. Тому він виключається з обліку чистої продукції і стягається в державний бюджет. Це ж стосується й інших прибутків, а саме — тих, що виникли внаслідок порушень прейскурантних цін чи діючих стандартів якості продукції тощо. Отже, ми пропонуємо брати до обліку чистої продукції лише, так би мовити, законний прибуток, який свідчить про дійсне зростання вартості. Це цілком відповідає вимогам соціалістичного господарювання. Мається на увазі прибуток, походження якого ґрунтується на збільшенні кількості виробів, підвищенні їх якості та зниженні собівартості.

Треба ще зауважити, що від прибутку слід відняти, а до фонду заробітної плати додати суму, що відраховується від прибутку до фонду матеріального заохочування, тобто переходить до складу заробітку трудящих. Не важко переконатись у тому, що для додержання індексу випередження зростання

обсягу продукції порівняно з фондом заробітної плати достатньою передумовою є положення, за яким зростання прибутку повинно йти швидше, ніж зростання фонду заробітної плати. Це положення можна довести так: чисельник індексу випередження (див. рівняння 4) у правій частині, якщо ми користуємося чистою продукцією, можна розкласти таким чином:

$$I_{\text{прод}}^I = I_{\text{ф. зар}}^I \times \gamma_{\text{ф. зар}}^0 + I_{\text{приб}}^I \times \gamma_{\text{приб}}^0 \quad (5)$$

де додатково: γ — питома вага прибутку або фонду зарплати в чистій продукції з відповідними позначеннями — «О» — базисний період, «І» — звітний період. Тоді рівняння (4) можна переписати так:

$$I_{\text{вип}} = 1 + \frac{I_{\text{приб}}}{I_{\text{ф. зар}}} \quad (6)$$

З цього витікає, що, коли $\frac{I_{\text{приб}}}{I_{\text{ф. зар}}} \geq 1$, то й індекс випередження в цілому буде обов'язково більше одиниці, і в усякому разі не менше її. На наш погляд, перераховувати прибуток та заробітну плату в незмінні ціни в даному разі не обов'язково тому, що заробітна плата, як і прибуток, (після «очищення» останнього від неправомірних надходжень) є реальними величинами, що являють собою вартість створеної в процесі виробництва чистої продукції.

Таким чином, насамперед треба уважно поставитись до контролю над очищенням прибутку від будь-яких неправомірних видів надходжень. А щоб переконатись у тому, що зростання продуктивності праці випереджає збільшення середньої заробітної плати, слід перевірити, чи зростає прибуток швидше, ніж фонд заробітної плати. Це можливо лише тоді, коли прибуток буде відбивати дійсне зростання вартості в процесі виробництва.

І. Я. Ткаченко, кандидат економічних наук, І. Ф. Прокопенко

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

Оптимальне функціонування економіки розвинутого соціалізму опосередковане створенням такого механізму господарювання, який би в повній мірі відповідав нарізлим потребам розвитку і високоефективного використання продуктивних сил суспільства. Виходячи з цього, XXIV з'їзд КПРС накреслив основні напрямки удосконалення управління суспільним виробництвом. Серед них особливе місце посідають питання, пов'язані з підвищенням наукового рівня планування, зміцненням економічних методів, розвитком нових організаційних форм управління, відтворенням та якісним зростанням управлінських кадрів та інш.

Невідкладність вирішення зазначених питань та їх першочерговість диктуються, з одного боку, масштабами сучасного

виробництва і поглибленням суспільного поділу праці, а з другого — потребами постійного удосконалення окремих сторін соціалістичних виробничих відносин. Особливого значення в цьому плані набуває підвищення ролі економічних методів управління суспільним виробництвом.

Виходячи з того, що кожний новий етап у розвитку суспільного виробництва висуває свої конкретно-історичні завдання, методи управління не можуть залишатись без змін. Одноразово з цим повинне зміцнюватись співвідношення економічних, адміністративно-правових і інших методів.

В умовах здійснення господарської реформи, яка являє собою значний крок у підвищенні наукового рівня управління суспільним виробництвом, зросли вимоги до системи методів. Розширення господарської ініціативи і самостійності підприємств і колективів трудящих супроводжується підвищенням ролі економічних методів тому, що без цього система управління не стала б достатньо пристосованою до вимог, пов'язаних з далішим підвищенням ефективності суспільного виробництва в умовах розвинутого соціалізму.

Економічні методи управління, які найбільш повно відображають вимоги об'єктивних економічних законів, ґрунтуються на всебічному використанні матеріальної заінтересованості трудящих, колективів підприємств у наслідках своєї праці. Вони передбачають значну господарсько-оперативну самостійність підприємств та виробничих об'єднань і можливість виявити ініціативу, наявність ринкових зв'язків між ними, здійснюваних в межах планового управління народним господарством в цілому, тобто являють собою сукупність способів впливу на процес розширеного відтворення з метою забезпечення єдності суспільних, колективних і особистих інтересів трудящих.

Ефективність використання економічних методів управління залежить від правильного поєднання централізованого планового керівництва з господарською самостійністю підприємств, поліпшення матеріального і морального стимулювання, вмілого використання на соціалістичній основі товарно-грошових відносин і таких економічних інструментів, як прибуток, ціна, кредит, премія і ін., що набули в умовах соціалізму нового соціально-економічного змісту, від рівня організаторської і ідейно-виховної роботи в масах [4, с. 33].

Центральне завдання управління суспільним виробництвом в сучасних умовах — круто змінити орієнтацію, перенести опору на інтенсивні методи ведення господарства, забезпечити тим самим серйозне підвищення ефективності економіки [5, с. 50]. З цією метою, використовуючи випробуваний арсенал економічних методів, необхідно послідовно зміцнювати централізоване планове керівництво, відшукуючи одночасно засоби, які стимулюють «підприємливість і самодіяльність місць» [1, т. 32, с. 397]. Саме тому в сучасних умовах розвиток ленінських принципів

і удосконалення економічних методів управління знаходиться в безпосередньому зв'язку із зміцненням госпрозрахунку на всіх рівнях суспільного виробництва.

Вирішення цього завдання ще не можна вважати задовільним, бо якщо на підприємствах госпрозрахунок впроваджується в усі ланки виробництва, то вищестоящі органи управління — головки і міністерства знаходяться на утриманні державного бюджету і не несуть госпрозрахункової відповідальності за роботу підвідомчих виробничих підрозділів. А тим часом уже в даних умовах нагромаджено відповідний досвід розвитку госпрозрахункових відносин у галузевих органах управління виробництвом.

Одними із перших в країні на нову систему планування та економічного стимулювання переведено підприємства, об'єднання і головки міністерства приладобудування, засобів автоматизації і систем управління, досвід роботи яких знайшов позитивну оцінку в спеціальній постанові Ради Міністрів СРСР та економічній літературі [3, т. 5, с. 37 і 7].

В сучасних умовах досвід госпрозрахункових головок зазначеного міністерства вивчається і використовується при організації всесоюзних госпрозрахункових виробничих об'єднань у промисловості. Для його розповсюдження створені реальні передумови, які дозволяють підприємствам провідних галузей повністю покривати затрати на виробництво за рахунок власних прибутків. Досить відзначити, що за період з 1965 р. по 1971 р. прибуток промислових підприємств Радянського Союзу збільшився приблизно в 2,5 рази, а рівень рентабельності — з 13% до 19,8% [6, с. 468]. Ще значніше їх зростання у ведучих галузях промисловості (див. табл.).

Наведені в таблиці дані свідчать про те, що підприємства можуть здійснювати за свій рахунок капіталовкладення, науково-дослідні роботи, формування фондів економічного стимулювання, підготовку кадрів, утримувати апарат управління та ін., направляючи одноразово частину прибутку в державний бюджет.

Сучасний етап господарської реформи супроводжується далшим розповсюдженням виробничих об'єднань і перетворенням головок в органи, які безпосередньо керують виробництвом. За цих умов зміцнення госпрозрахункових відносин у галузях повинне супроводжуватись припиненням їх фінансування за рахунок державного бюджету і віднесенням усіх витрат по управлінню на собівартість продукції підвідомчих підприємств. Крім того, дальшого зміцнення потребує господарсько-оперативна самостійність головок.

Для цього галузеві міністерства повинні забезпечити розширення їх компетенції шляхом передачі окремих прав у створенні фінансових резервів. Як свідчить досвід Мініприладу, переведен-

Рентабельність підприємств окремих галузей промисловості СРСР¹

Галузі промисловості	1965 р.		1971 р.	
	Прибуток (млн. крб.)	Рентабельність (в %)	Прибуток (млн. крб.)	Рентабельність (в %)
По всій промисловості	22548	13	56232	19,8
в т. ч. в окремих галузях				
Електроенергетика	875	4,6	3766	10,6
Нафтодобувна та нафтопереробна	899	10,4	3700	24,8
Вугільна	1582	17,0	850	7,0
Хімічна	1228	14,6	2747	16,6
Нафтохімічна	495	23,7	3968	30,0
Машинобудування та металообробка	7029	16,7	12842	19,2
Лісна, деревообробна та целюлозо-паперова	696	6,9	2577	19,1
Промисловість будівельних матеріалів	473	5,4	1727	12,0
Легка	3466	29,9	7230	40,8
Харчова	4643	24,4	7388	26,3

¹ Див. Народное хозяйство СССР 1922—1972 гг. М., «Статистика», 1972, с. 468.

ням главків на госпрозрахунок значно розширено їх права у використанні фінансів. Це знайшло своє втілення в передачі їм частини резервів міністерства: фінансової допомоги, амортизаційних відрахувань, поповнення оборотних коштів, а також резерву фонду заробітної плати. Завдяки цьому головні управління стали більш оперативно реагувати на потреби підприємств. Підвищилась їх відповідальність при вирішенні питання про надання фінансової допомоги, оскільки вони самостійно, без участі міністерств стали приймати рішення про розміри та достатність її надання.

В цьому плані назріла необхідність створення у главках діювого резерву амортизаційних відрахувань на капітальний ремонт. Вони до цього часу концентрувались у міністерствах. Ось чому главки, хоч і краще знали стан справ на підприємствах, маневрувати ними не могли. Однак поряд з розширенням самостійності главків, потребують чіткого визначення їх матеріальної відповідальності та система матеріального заохочення апарату управління.

Одночасно з зміцненням госпрозрахункових відносин в галузевих органах управління дальшого розвитку потребує система оціночних показників діяльності як окремих підприємств і об'єднань, так і цілих галузей, оскільки їх використання в значній мірі опосередковує дієвість економічних методів управління.

Факти незаперечно підтверджують, що окремі показники, позитивні на першому етапі реформи, потребують дальшого удосконалення. Це в повній мірі стосується приросту реалізованої продукції, рівня розрахункової рентабельності, нормативів відрахувань у фонди економічного стимулювання та ін. Завдання полягає в тому, щоб у ході дальшого удосконалення системи оціночних показників створити умови для прийняття підприємствами напружених планів, раціонального використання капіталовкладень і трудових ресурсів, максимального стимулювання науково-технічного прогресу, невинного зростання продуктивності праці та поліпшення якості продукції.

Підвищення рентабельності виробництва — не самоціль. В ній, як і в інших показниках, повинен знайти концентроване відображення принцип єдності економічних інтересів. До того ж, соціалістичному суспільству не байдуже, за який рахунок, яким шляхом і при яких умовах збільшується прибуток. Для нас основний напрямок його збільшення пролягає через підвищення ефективності виробництва, зниження собівартості продукції і підвищення продуктивності праці [2, с. 190]. Звідси вибір оціночних показників слід провадити таким чином, щоб вони, максимально стимулюючи ефективність, зводили до мінімуму можливість одержання прибутку за рахунок порушень державної дисципліни цін або іншим неприйнятним для соціалістичного суспільства шляхом.

У зв'язку з цим заслуговують на увагу пропозиції, які орієнтують показник випуску продукції в розрахунку на одиницю засобів, виділених державою в розпорядження міністерства, главу чи об'єднання. Для найбільш раціонального використання виробничих фондів доцільно враховувати не тільки власні основні і оборотні засоби, в тому числі і грошові ресурси для оплати праці, але й займані. Цей показник, не принижуюючи значення інших вимірників, зокрема рентабельності, повинен стати визначальним, тому що він більш повно характеризує мету соціалістичного виробництва.

В цьому ж плані потребує свого удосконалення показник рентабельності. Сучасний етап науково-технічної революції вимагає всебічного підвищення ефективності використання діючих виробничих потужностей шляхом збільшення віддачі з кожного вкладеного в народне господарство карбованця, кожної тонни металу, палива, цементу, добрив [5, с. 50]. Отже рентабельність слід визначати як відношення прибутку до всієї суми виробничих фондів, включаючи середній остаток займаних коштів. В протилежному випадку зберігається можливість штучного підвищення норми рентабельності. Наприклад, Харківський завод електроважмаш ім. В. І. Леніна у 1970 р. мав загальну норму рентабельності 24% і розрахункову 17,3%. Але якщо врахувати, що цього року він користувався кредитом на суму майже 3,5

млн. крб. і збільшив на зазначену суму фактично наявні фонди, то рентабельність становила відповідно 23% і 16,6%.

Оскільки всі показники пов'язані між собою, то й їх удосконалення повинне здійснюватися комплексно. Особливо це стосується плати за фонди. Практика свідчить, що через недостатню її диференціацію, що підтверджується значними розмірами вільного залишку прибутку, підприємствам нерідко байдуже до того, в якій формі направляти в бюджет ці кошти — як плату за фонди, чи як вільний залишок прибутку.

Розподіл прибутку, одержаного переведеними на нову систему планування і економічного стимулювання промисловими підприємствами Української РСР і Радянського Союзу, в цілому свідчить, що відрахування в бюджет у формі вільного залишку прибутку значно перевищують розмір плати за виробничі фонди. В 1970 р. в промисловості СРСР плата за фонди становила 17% одержаного прибутку, а вільний залишок його 35%. В промисловості УРСР відповідно — 19% і 40%. Ще вищий цей показник на окремих підприємствах. Так, на Харківському заводі електроважмаш ім. В. І. Леніна в 1970 р. плата за фонди становила 7,7%, а вільний залишок 47,4% балансового прибутку. Таке становище не стимулює заінтересованості підприємств у збільшенні додаткового прибутку, а сама форма вільного залишку несе в собі антигоспрозрахункові можливості і потребує заміни більш раціональною формою розподілу прибутку.

Слід також відзначити, що плата за фонди поряд з іншими економічними стимулами виробництва повинна створювати передумови для підвищення фондовіддачі, збільшення випуску продукції при мінімальних капіталовкладеннях, прискорення темпів технічного прогресу і інтенсивного використання в виробництві досягнень сучасної науки і техніки.

Дальше удосконалення економічних методів управління і підвищення ефективності їх впливу на сучасне виробництво диктується ще й тим, що, як відзначав Л. І. Брежнев у промові на XV з'їзді профспілок, і на початку IX п'ятирічки залишаються значними строки будівництва, збільшується обсяг незавершеного виробництва, бажають бути кращими показники впровадження нової техніки і зростання продуктивності праці.

Розрахунки показують, що за роки минулої п'ятирічки темпи зростання фондовіддачі дещо стабілізувались, хоч і значно нижчі від темпів зростання фондоозброєності праці. В 1970 р. у порівнянні з 1965 р. основні фонди промисловості Української РСР становили 148,4% (середньорічний темп зростання 8,2%), продуктивність праці 128,2% (середньорічний показник — 5,05%), а фондовіддача всього лише 103%.

Таке становище в значній мірі пов'язане з тим, що в цей час середньорічне число годин роботи технологічного устаткування в цілому по промисловості республіки становило менше полови-

ни календарного часу. Якщо врахувати фактичний робочий час при двозмінній роботі, то рівень екстенсивного використання обладнання становив приблизно 40%, а на підприємствах машинобудування і металообробки 25%.

Про це ж свідчать результати добового обстеження стану використання промислового обладнання на 58 машинобудівних підприємствах Харківської області, проведеного 19 травня 1971 р. Вони показали, що з встановленого обладнання в I зміну працювало 81,3%, в II — 56,7%, а в III — лише 7,8%. Коефіцієнт змінності становив: по металоріжучих верстатах — 1,48, по ковальсько-пресових машинах — 1,51, по ливарному обладнанню — 1,78, електрозварювальних машинах — 1,39.

Наведені приклади підтверджують необхідність дальшого удосконалення механізму господарської реформи і особливо системи економічних методів. Органи управління повинні зосередити свою увагу на поліпшенні кожного показника ефективності: продуктивності праці, матеріаломісткості, фондівіддачі, — з тим, щоб досягти найбільшої економії всіх затрат суспільної праці [2, с. 161].

Багаторічний досвід соціалістичного господарювання свідчить, що підвищення ролі економічних методів, впровадження повного госпрозрахунку і удосконалення госпрозрахункових відносин здатні забезпечити необхідний ефект при умові одночасного поліпшення планування. Тому здійснюване удосконалення управління в цілому покликане забезпечити єдність і взаємодію переваг централізованого планового керівництва і госпрозрахунку в межах єдиної соціалістичної системи господарювання.

Розвинутий соціалізм створив сприятливі умови для зміцнення госпрозрахункових відносин, відкрив нові перспективи в справі використання економічних методів і невинного зростання ефективності виробництва. Тим більш необхідним є далекоглядне, науково обгрунтоване планування господарського і соціального розвитку в наші дні, коли Радянський Союз іде по шляху будівництва комунізму [5, с. 53].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Твори, т. 32, вид. четверте.
2. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971.
3. Собрание Постановлений Правительства СССР, 1970.
4. 50 лет Великой Октябрьской социалистической революции. Тезисы ЦК КПСС. М., Политиздат, 1967.
5. Брежнев Л. І. Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у кремлівському палаці з'їздів 21 грудня 1972 року. К., Політвидав України, 1972.
6. Народное хозяйство СССР 1922—1972 гг. М., «Статистика», 1972.
7. Мергелов Г. С. Хозрасчет в органах управления отраслью. М., «Экономика», 1971.

З ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ МІЖ І ІІ ПІДРОЗДІЛАМИ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ

Питанням математичного моделювання економічного зростання в умовах соціалізму, в основі якого лежать схеми відтворення Маркса, які стали класичними, присвячена значна кількість досліджень як радянських, так і зарубіжних економістів. Зокрема, цікаві закономірності, що встановлюють зв'язок між структурою капітальних вкладень і темпами зростання суспільного продукту, мають місце в роботі А. Г. Занегіна [2].

На прикладі двохпродуктової моделі розширеного відтворення автор показує, як зміна структури вкладень всередині першого підрозділу веде до істотних структурних змін всієї схеми, і робить висновки про наявність так званої критичної структури капітальних вкладень, з точки зору якої необхідно розглядати всі варіанти народногосподарського плану.

В даній роботі використані результати аналізу, зроблені А. Г. Занегіним, визначена необхідна структура капітальних вкладень у залежності від такого істотного економічного фактора, як структура споживання виробничої і невиробничої сфер.

Скористаємось відомою умовою збалансованого обміну між двома підрозділами Марксової схеми розширеного відтворення, яка відповідно до соціалістичної економіки має такий вигляд:

$$v_1 + \Delta v_1 + m_{1n} = c_2 + \Delta c_2. \quad (1)$$

$c_2(c_1)$ — вартість спожитих засобів виробництва в підрозділах ІІ (І)

$v_1(v_2)$ — вартість необхідного продукту в підрозділі І (ІІ), який (головним чином, у вигляді фонду заробітної плати) поступає в особисте споживання робітників матеріального виробництва.

$m_{1n} = m_1 - \Delta c_1 - \Delta v_1$ — частина вартості додаткового продукту ($m_{2n} = m_2 - \Delta c_2 - \Delta v_2$)

І (ІІ) підрозділів, яка використовується на невиробничі фонди споживання.

$m_1(m_2)$ — вартість додаткового продукту І (ІІ) підрозділів, який використовується суспільством для напромадження і інших су-

спільних потреб.

Δ — приріст відповідних елементів схеми розширеного відтворення.

Якщо використовувати Марксові параметри органічного складу фондів ($\omega_1 = \frac{c_1}{v_1}$; $\omega_2 = \frac{c_2}{v_2}$) і норми додаткового про-

дукту $\left(n_1 = \frac{m_1}{v_1}; n_2 = \frac{m_2}{v_2}\right)$, а також врахувати, що всі елементи схеми відтворення функціями часу: $c(t)$; $v(t)$; $m(t)$, то з рівняння (1) виходить:

$$c_1(t) \left(1 + \frac{1}{\omega_1} + \frac{n_1}{\omega_1}\right) = c_2(t+1) + c_1(t+1). \quad (2)$$

Визначаємо структуру капітальних вкладень:

$$h = \frac{c_1(t)}{c_1(t) + c_2(t)}. \quad (3)$$

Позначивши $f_1 = 1 + \frac{1}{\omega_1} + \frac{n_1}{\omega_1}$; $f_2 = 1 + \frac{1}{\omega_2} + \frac{n_2}{\omega_2}$; одержимо, виходячи з (3)

$$c_2(t) f_1 h = c_2(t+1). \quad (4)$$

Визначаємо необхідну нам структуру споживання виробничої і невикористовуваної сфери:

$$k = \frac{m_{1n}(t) + m_{2n}(t)}{v_1(t) + v_2(t)} \quad (5)$$

або

$$k = \frac{m_1(t) - \Delta c_1(t) - \Delta v_1(t) + m_2(t) - \Delta c_2(t) - \Delta v_2(t)}{v_1(t) + v_2(t)}. \quad (6)$$

В процесі сталого економічного розвитку можна припустити, що h і k залишаються постійними.

Підставляючи в формулу (6) значення перемінних, визначених рівняннями (3) і (4), знайдемо:

$$h^2 f_1 (\omega_1 - \omega_2) + h [k (\omega_1 - \omega_2) - \omega_1 (f_1 + f_2 \omega_2)] + \omega_1 (f_2 \omega_2 - k) = 0. \quad (7)$$

З одержаного результату можна знайти необхідну структуру капітальних вкладень, яка визначається як корінь квадратного рівняння:

$$h = \frac{\omega_1 \pm \sqrt{a}}{2f_1(\omega_1 - \omega_2)},$$

де

$$a = k^2 (\omega_1 - \omega_2)^2 + 2k\omega_1 (\omega_1 - \omega_2) [f_1 - \omega_2 f_2] + \omega_1^2 f_1 f_2 \times \\ \times \left[\frac{f_1}{f_2} + \omega_2^2 \frac{f_2}{f_1} - 2\omega_2 + 4 \frac{\omega_2^2}{\omega_1} \right]. \quad (8)$$

З коренів рівняння належить вибирати той, для якого $h < 1$. Розглянемо, наприклад, коефіцієнти відомого Марксового числового прикладу [1, 2, 511—516], для якого $\omega_1 = \omega_2 = 4$; $n_1 = n_2 = 1$; і прийнявши, наприклад, $k = 0,5$, одержимо із (8) $h = 0,74$;

Таким чином, на основі аналізу двохпродуктової схеми розширеного відтворення встановлені основні співвідношення, визначаючи необхідну структуру капітальних вкладень при заданому співвідношенні між структурою споживання виробничої та невиробничої сфер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. «Капитал», т. 2, Госполитиздат, 1949, 530 с.
2. Структура вложений в народное хозяйство и ее критические значения. «Экономические науки», 1972, № 6, с. 58—64.

В. М. Мозжухіна

ПРО СТАТИСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СКЛАДУ ТА РІВНЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В СРСР

Головне завдання дев'ятої п'ятирічки полягає в забезпеченні значного піднесення матеріального та культурного рівня життя народу на основі високих темпів розвитку соціалістичного виробництва, підвищення його ефективності, науково-технічного прогресу і прискорення зростання продуктивності праці.

Найважливішим джерелом підвищення матеріального добробуту трудящих є безперервне зростання заробітної плати і удосконалення її організації в міру зростання продуктивності праці і підвищення кваліфікації працівників.

Головні напрямки підвищення рівня життя народу протягом 1971—1975 рр. визначені XXIV з'їздом КПРС. Це, насамперед, підвищення мінімального розміру заробітної плати робітників і службовців по всіх районах країни та галузях народного господарства до 70 крб. на місяць. Крім того, відбудеться збільшення тарифних ставок і посадових окладів середньооплачуваних категорій працівників з урахуванням умов їх праці та кваліфікації; зростання оплати праці шляхом введення коефіцієнтів до заробітної плати робітників і службовців підприємств та організацій, а також підвищення деяких діючих коефіцієнтів до заробітної плати працівників виробничих галузей у районах Крайньої Півночі і прирівнених до них місцевостях, на Далекому Сході, у Східному і Західному Сибіру, на Європейській Півночі та Уралі і т. ін.

Ці заходи дозволяють посилити роль тарифної системи, яка сприятиме поліпшенню нормування праці, дасть змогу забезпечити вірне співвідношення заробітної плати кваліфікованих і некваліфікованих працівників, а також диференціацію її по галузях і районах країни.

Названі напрямки оплати праці, звичайно, визначають і найбільш актуальні завдання її статистики, які, перш за все, полягають у визначенні розміру і вивченні структури фонду заробітної плати з урахуванням виплат з фонду матеріального

заохочення, вивчення рівня, динаміки і факторів зростання питомої ваги різних форм і систем заробітної плати.

Заробітна плата СРСР — частина національного доходу, яку одержують робітники і службовці в індивідуальному порядку в грошовій формі відповідно кількості і якості затраченої ними праці в суспільному виробництві. Однак при статистичному вивченні заробітної плати не можна обмежуватися лише загальним визначенням її суті. Воно повинно конкретизуватись.

Заробітна плата робітників і службовців виробничої сфери виражає економічні відносини між кожним працюючим і соціалістичним підприємством. Можна вважати, що джерелом її є як фонд заробітної плати соціалістичного підприємства, встановлений державою, так і фонд матеріального заохочення, утворений з урахуванням загальних підсумків роботи всього колективу.

Співвідношення фонду заробітної плати і фонду матеріального заохочення є також об'єктом статистичного вивчення. Це співвідношення на ряді ведучих Харківських заводів показано на табл. 1.

Якщо вивести деякі узагальнені показники, то вони свідчать про те, що по всьому промислово-виробничому персоналу підприємств, вказаних в таблиці, виплати з фонду матеріального заохочення в середньому складають близько 8% загальної суми фонду оплати праці. Найбільша питома вага таких виплат спостерігається у ІТП і службовців. У ІТП в середньому ста-

Таблиця 1

Питома вага виплат з фонду матеріального заохочення в загальному фонді заробітної плати з розподілом по основних категоріях працівників (в %)

Заводи	1969 рік			1970 рік				
	Всього промислово-виробничого персоналу	в тому числі			Всього промислово-виробничого персоналу	в тому числі		
		робітники	ІТП	службовці		робітники	ІТП	службовці
ХТЗ	5,6	3,1	16,0	13,9	5,6	2,7	18,7	17,1
«Серп і молот»	5,1	2,8	16,0	17,2	5,6	3,1	18,4	18,9
8-ДПЗ	6,1	3,1	21,8	18,8	6,3	2,6	25,7	22,7
Велосипедний	5,2	2,9	16,9	17,0	6,8	4,3	20,8	19,4
«Поршень»	7,2	4,7	19,9	20,9	7,2	4,4	21,3	23,5
«Світло шахтаря»	6,9	4,7	15,4	15,4	6,7	4,9	13,3	12,9
«Електромашинна»	9,6	6,6	18,4	17,5	8,8	6,3	17,4	16,9
«Електроважмаш»	7,5	5,1	16,4	15,2	5,9	5,2	10,0	8,2
«ХЕМЗ»	11,1	7,4	20,8	18,6	10,0	7,9	16,2	13,5
«Кондиціонер»	11,3	7,0	25,2	25,0	11,5	7,5	25,1	24,6
Агрегатних верстатів	9,6	4,8	21,6	21,7	8,1	4,9	18,2	16,3
Верстатобудівний	5,4	2,5	15,2	12,1	4,3	2,7	10,7	6,4
Турбінний	11,3	8,1	17,3	16,4	11,7	7,4	19,8	19,8

новлять більше 18%, а у службовців — близько 17%. При цьому у більшості випадків спостерігається тенденція до підвищення виплат з фонду матеріального заохочення, що цілком природно, оскільки збільшується ефективність виробництва.

Отже, напрошується висновок: у заробітну плату обов'язково потрібно включати всі премії з прибутку.

Інше важливе завдання полягає в узагальненні статистичних даних по середній заробітній платі. Виходячи з цього, і розглянемо рівень середньої заробітної плати працівників народного господарства СРСР в цілому.

Середня заробітна плата є узагальненим показником рівня оплати праці трудящих за період, який вивчається. Тому при обчисленні її рівня у грошовому вигляді в середньому за місяць (рік) по народному господарству, а також по окремих його галузях і підприємствах, не слід обмежуватися лише даними фонду заробітної плати, як це вважають окремі економісти. Необхідно враховувати і величину фонду матеріального заохочення. Середньомісячна (середньорічна) грошова заробітна плата за прийнятою ЦСУ методологією визначається діленням сукупного фонду оплати праці на середньосписочну чисельність робітників і службовців. Сюди входять і суми, нараховані за чергові відпустки, вартість натуральних видач, оцінених по державних роздрібних цінах, а також суми премій, одноразових заохочень та винагород по підсумках за рік, які нараховані з фонду матеріального заохочення і одноразових та інших премій, поза фондом заробітної плати.

Необхідність обліку в середній заробітній платі виплат із фонду матеріального заохочення, таким чином, впливає із самої суті зарплати при соціалізмі і відбиває те нове, що вносить в організацію оплати праці нова система планування та економічного стимулювання. Разом з тим, такий облік необхідний і для здійснення достовірного і планового контролю за змінами співвідношення між фондами нагромадження і споживання в національному доході, оскільки частина прибутку із складу додаткового продукту переходить в продукт необхідний. Крім того, для повноти обліку доходів населення необхідно мати на увазі загальну наявність грошових коштів у населення, щоб можна було порівняти їх з товарними ресурсами в торговельній мережі і в сфері обслуговування.

Слід звернути увагу і на те, що характерною особливістю минулої п'ятирічки було істотне зростання темпів збільшення заробітної плати. В цей час вони були найвищими за останні 15 років. Директивами ХХІІІ з'їзду КПРС намічалось підвищити заробітну плату робітників і службовців в цілому по народному господарству в середньому не менше, як на 20%, а фактично вона збільшилася на 26,4%.

Таблиця 2

Приріст і темпи приросту середньомісячної заробітної плати в СРСР
за 1956—1970 рр. [5, с. 519]

Показники	1956—1960 рр.	1961—1965 рр.	1966—1970 рр.
Приріст середньомісячної заробітної плати:			
в карбованцях	8,8	15,9	25,5
в процентах	12,2	19,7	26,4

Дані, наведені в табл. 2, характеризують зростання середньої заробітної плати в народному господарстві по п'ятиріччях з 1956 по 1970 рр. Вони свідчать про невпинне підняття добробуту трудящих.

У поточній п'ятирічці це зростання показано в табл. 3.

Таблиця 3

Показники збільшення середньомісячної заробітної плати в СРСР
за 1971—1975 рр. [2, с. 286]

Показники	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1974 р.	1975 р.
-----------	---------	---------	---------	---------	---------

Середньомісячна заробітна плата робітників і службовців в народному господарстві:

в карбованцях	125,4	131,2	137,1	143,3	149,3
в процентах до 1970 року	102,8	107,5	112,3	117,5	122,4

Таким чином за п'ятирічку середньомісячна заробітна плата робітників і службовців повинна підвищитися на 22,4%. Підсумки виконання плану першого року п'ятирічки свідчать про те, що вона вже збільшилась на 3,3% проти 2,8% за планом і становила 126 крб. [7, с. 184].

У дев'ятій п'ятирічці, як уже відзначалося, поряд з підвищенням мінімуму заробітної плати до 70 крб. на місяць, буде збільшена заробітна плата середньооплачуваних категорій працівників. При цьому це зростання в 1971—1975 рр. складатиме 20—25%, а мінімальні розміри ставок та окладів підвищаться в середньому на 16% [6, с. 129]. Останнє викличе певне підсилення диференціації заробітної плати по категоріях працівників і, перш за все, між заробітною платою робітників, інженерів та техніків. Це пояснюється зростаючою роллю інженерно-технічного персоналу у впровадженні і використанні нової техніки і т. п., а також необхідністю більш повного обліку при визначенні розміру оплати якості праці та рівня кваліфікації працівників. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення та узагальнення даних про середню заробітну плату окремо по категоріях працівників.

Для успішного рішення завдань по поліпшенню співвідношення в середній заробітній платі, необхідно вивчати її по галузях народного господарства, а також всередині кожної галузі. Це і передбачено державним п'ятирічним планом розвитку народного господарства СРСР на 1971—1975 рр. Слід вивчати співвідношення не лише між заробітною платою по рівнях кваліфікації трудящих, але й по галузях застосування праці.

З побудовою розвинутого соціалістичного суспільства при встановленні розмірів оплати поступово втрачає своє колишнє значення розподіл на працю в виробничій і невиробничій сферах, на працю, зайнятих в галузях важкої та легкої промисловості.

Зміни, які відбуваються в співвідношенні середньої заробітної плати, показані в табл. 4.

Наведені дані свідчать про те, що в окремих галузях народного господарства, таких як зв'язок, торгівля, матеріально-технічне постачання, а також охорона здоров'я і освіта оплата праці була і залишається на 20—30% нижчою, ніж в промисловості, хоч поступово ця різниця зменшується.

В період науково-технічної революції все більшого значення набуває невиробнича сфера в підвищенні ефективності суспільного виробництва, а також в задоволенні зростаючих запитів населення, особливо такі її галузі, як освіта, наука, охорона здоров'я та ін. В ці галузі приходить все більше кваліфікованих спеціалістів, що в свою чергу веде до збільшення оплати праці. Так, наприклад, з I.X 1972 р. заробітна плата вчителів і лікарів, вихователів дошкільних закладів та ін. підвищена в середньому на 20%.

Таблиця 4

Динаміка середньої заробітної плати робітників і службовців по галузях народного господарства (в % до заробітної плати робітників промисловості) [7, с. 185—186]

Галузі	1960 р.	1965 р.	1970 р.	1971 р.
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0
Будівництво	103,0	110,0	115,0	115,0
Транспорт	96,7	104,2	105,0	106,0
Зв'язок	70,0	73,0	74,0	73,0
Торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне постачання	66,0	74,0	73,0	71,0
Охорона здоров'я	66,0	77,0	70,0	68,0
Освіта і культура	78,0	92,0	81,0	79,0
Мистецтво	70,0	75,0	70,0	71,0

В дев'ятій п'ятиріччі заплановано прискорене зростання галузей виробництва товарів народного споживання. Сюди направляється велика кількість нової техніки і кваліфікованої робочої

сили. Велика увага приділяється тут підвищенню рівня середньої заробітної плати.

Таблиця 5

Співвідношення рівней середньомісячної грошової заробітної плати по важливіших галузях промисловості (в процентах до заробітної плати промислово-виробничого персоналу всієї промисловості)
[3, с. 88—89; 4, 94—95]

Галузі	1950 р.	1960 р.	1965 р.	1970 р.	1971 р.
Вся промисловість	100	100	100	100	100
Чорна металургія	138	128	122	115	115
Вугільна промисловість	173	185	188	168	167
Машинобудування і металообробка	118	102	99	101	101
Хімічна	117	107	103	102	103
Легка	73	72	75	77	77
Харчова	75	80	86	88	88

Таким чином, статистичне порівняння рівней і динаміки середньої заробітної плати по галузях промисловості, наведене в табл. 5, дає змогу зробити два висновки: по-перше, намічається тенденція її зближення в галузях групи «Б» і в промисловості в цілому; по-друге, істотно зблизилися середній рівень заробітної плати в машинобудуванні і металообробці з середньпромисловим рівнем. Відомо, що від розвитку машинобудування залежать темпи науково-технічного прогресу. Тому в цій галузі в роки дев'ятої п'ятирічки необхідне швидше зростання заробітної плати, ніж в середньому в промисловості.

Співвідношення середніх рівней заробітної плати по галузях промисловості найбільш достовірно показують матеріали, взяті в цілому по країні. Проте це не заперечує певної користі вивчення питань співвідношення рівней заробітної плати на основі узагальнення первинного матеріалу групи підприємств на місцях, зокрема в такій крупній промисловій області, як Харківська.

Наведені дані за 10-річний період також відображають тенденцію підтягування середньої заробітної плати в галузях легкої та харчової промисловості до середнього її рівня в промисловості. Разом з тим, вони говорять і про те, що на більшості підприємств машинобудування середньорічна заробітна плата промислово-виробничого персоналу нижче на 2—4%, ніж в середньому по всій промисловості.

Реалізація вимог та умов здійснення науково-технічної революції поряд з іншими заходами передбачає переважне зростання заробітної плати в галузях, які забезпечують технічний прогрес. Велика потреба в цьому підтверджується порівнянням середньої заробітної плати в галузевому розрізі як по промис-

Таблиця 6

Співвідношення середньорічної заробітної плати промислово-виробничого персоналу по групі підприємств Харківської області трьох галузей (середньорічна заробітна плата промисловості СРСР-100%)

Галузі	1960 рік	1965 рік	1960 рік
По промисловості країни в тому числі:	100	100	100
По машинобудуванню м. Харкова			
ХТЗ	103,7	103,3	101,1
«Серп і молот»	—	102,7	105,2
8-ДПЗ	92,2	97,1	95,9
Велозавод	89,7	93,7	94,8
«Поршень»	96,9	99,3	98,2
«Світло шахтаря»	—	96,5	97,4
«Електромашина»	89,9	93,8	93,6
«Електроважмаш»	105,2	104,2	94,2
ХЕМЗ	100,8	102,5	98,6
«Кондиціонер»	94,3	92,3	98,3
Завод агрегатних верстатів	100,9	99,1	103,1
Верстатобудівний	—	100,6	96,3
Турбінний	111,6	117,1	111,3
Легка промисловість			
Шкірзавод	89,0	97,7	99,6
Панчішна фабрика	74,4	80,0	78,3
Швейна ф-ка ім. Тінякова	70,6	74,8	72,9
Текстильна ф-ка «Червона нитка»	—	86,4	87,1
Харчова промисловість			
Кондитерська ф-ка «Жовтень»	69,4	69,4	76,8
Бісквітна фабрика	72,0	69,9	76,9
М'ясокомбінат (м. Куп'янськ)	68,6	81,2	81,8
Спиртзавод (м. Кленове)	62,3	67,5	65,6
Тютюнова фабрика	77,6	81,0	91,2

ловості в цілому, так і по окремих групах підприємств різних галузей.

Таким чином, для здійснення цілеспрямованої політики підвищення середньої заробітної плати корисно провадити диференційований облік не тільки в регіональному, але і в регіонально-галузевому розрізах, з виділенням даних по великих підприємствах — представниках найважливіших галузей виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Материалы XXIV съезда КПСС. Издательство политической литературы. М., 1971.
2. Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы. Издательство политической литературы. М., 1972.

3. «Вестник статистики», 1971, № 4.
4. «Вестник статистики», 1972, № 11.
5. «Народное хозяйство СССР в 1970 году». Статистический ежегодник. М., Изд-во «Статистика», 1972.
7. «СССР в цифрах в 1971 году». Краткий стат. сборник. Изд-во «Статистика», М., 1972.
6. Саркисян Г. С. Уровень, темпы и пропорции роста реальных доходов при социализме. Изд-во «Экономика», М., 1972.

Д. Ф. Глизь, кандидат економічних наук, Л. Д. Бакуто

ПРИБУТОК — ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛІЗМУ

В Директивах XXIV з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1971—1975 рр. підкреслено, що «головне завдання п'ятирічки полягає в тому, щоб забезпечити значне піднесення матеріального і культурного рівня життя народу на основі високих темпів розвитку соціалістичного виробництва, підвищення його ефективності, науково-технічного прогресу та прискорення зростання продуктивності праці» [1, с. 268].

Виконання цього завдання залежить від систематичного підвищення ефективності соціалістичного суспільного виробництва, одним із показників якої є прибуток. Прибуток — це вартісна економічна категорія, тобто поняття, в якому міститься теоретичне відбиття реальних економічних відносин. За формою він обумовлюється товарно-прошовими відносинами. Але його зміст, джерело утворення та характер використання залежать від пануючих виробничих відносин. Цим обумовлюється корінна різниця змісту прибутку соціалістичних підприємств від прибутку в умовах капіталізму.

Для вірного визначення соціально-економічної суті прибутку необхідно аналізувати в комплексі джерело його утворення та характер використання. Зовнішньо джерелом прибутку є додатковий продукт. Але аналіз глибинних економічних процесів свідчить, що в умовах соціалізму джерелом прибутку є не лише додатковий, але й частина необхідного продукту. Пояснюється це тим, що при соціалізмі додатковий продукт використовується не тільки для нагромадження, але, в значній мірі, й для задоволення особистих потреб тих, хто виробляє цей продукт, за рахунок суспільних фондів споживання та таких децентралізованих фондів, як матеріального заохочення та соціально-культурних заходів і житлового будівництва.

Використання частини прибутку на згадані цілі в процесі будівництва комунізму обумовлюється природою способу виробництва та властивим йому принципом розподілу національного доходу. Вже з перших років будівництва соціалізму в нашій країні Радянська держава направила певну частину суспіль-

них фондів споживання на розвиток охорони здоров'я, освіти, на соціальне забезпечення. Так, в 1924—1925 рр. на це було витрачено 931 млн. крб., в 1927—1928 рр. — 2199 млн. крб. бюджетних коштів (у валюті тих років). Поряд з цим в міру переходу на госпрозрахунок кожне державне підприємство та господарська організація почали створювати свій фонд поліпшення побуту робітників, замість якого з 1936 року було введено фонд директора, а потім — фонд підприємства.

Не менш важлива роль прибутку в умовах соціалістичного господарювання визначається й тим, що він:

1) відбиває внесок кожного виробничого колективу в загальну суму чистого доходу суспільства;

2) є основним джерелом коштів для розширеного соціалістичного відтворення.

Розмір прибутку при інших незмінних факторах залежить прямопропорційно від поширення масштабів виробництва та підвищення ефективності використання виробничих фондів, а масштаби поширення суспільного виробництва і ступінь задоволення особистих і суспільних потреб членів суспільства залежать від розміру одержаного прибутку.

Цей взаємозв'язок і взаємозалежність можна прослідкувати по даних, наведених в таблиці [2, с. 60, 537, 703, 709].

Т а б л и ц я

Показники	1960 р.	1965 р.	1970 р.
Одержано прибутку — всього (млрд. крб.)	24,4	36,1	85,7
Виплати та пільги, одержані населенням з суспільних фондів споживання (млрд. крб.)	27,3	41,9	63,9
Темпи росту основних фондів СРСР (в % до 1940 р.)	289,0	436,0	623,0
Оборотні засоби підприємства та господарських організацій СРСР (млрд. крб.)	92,0	137,2	212,4
Темпи росту продуктивності праці в промисловості (на 1-го працюючого в % до 1940 р.)	296,0	372,0	492,0

Як видно, прибуток в 1965 р., у порівнянні з 1960 р., підвищився в 1,4 раза, а в 1970 р. — в 3,5 раза. В той же час темпи зростання основних виробничих фондів (у порівнянні з 1940 р.) в 1965 р. підвищились проти 1960 р. на 147%, а в 1970 р. — на 334%.

Поряд з розширенням основних фондів за рахунок прибутку збільшувались власні оборотні кошти підприємств та утворювались суспільні фонди споживання. Внаслідок цього оборотні кошти в 1965 р. збільшились проти 1960 р. в 1,5 раза, а в 1970 р. — в 2,3 раза. В таких же розмірах збільшились і виплати та пільги населенню з суспільних фондів споживання, що свідчить про підвищення питомої ваги додаткового продукту, перетвореного в необхідний.

Більш високі темпи зростання прибутку, особливо в період з 1965 по 1970 р., в порівнянні з розширенням виробництва свідчать про підвищення ефективності використання виробничих фондів, де важливу роль відіграє зростання продуктивності праці, яка (в порівнянні з 1940 р.) на 76% була вище в 1965 р. проти 1960 р. і на 196% — в 1970 р.

Отже, прибуток в умовах соціалізму за своїм змістом та характером використання в корні відрізняється від прибутку капіталістичного господарства.

Оскільки прибуток соціалістичних підприємств є синтетичним показником ефективності використання виробничих фондів підприємствами, оскільки він тепер встановлюється планом як оцінний, а для багатьох підприємств — і як фондоутворюючий показник.

Таким чином, плановий розвиток товарно-грошових відносин в процесі будівництва комунізму об'єктивно обумовлює прибуток як економічну категорію розвинутого соціалістичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Укрполітвидав. К., 1971, 360 с.
2. «Народное хозяйство СССР в 1970 г.», Статистический ежегодник.

В. С. Клочко, кандидат економічних наук

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ РЕНОВАЦІЇ І КАПІТАЛЬНИХ РЕМОНТІВ МЕТАЛОРІЗАЛЬНИХ ВЕРСТАТІВ

Виконання народногосподарських завдань по створенню матеріально-технічної бази комунізму, накреслених XXIV з'їздом КПРС, в значній мірі залежить від технічного рівня та методів відтворення засобів виробництва в усіх галузях народного господарства. Для машинобудування ця проблема в значній мірі полягає в співвідношенні реновації та капітальних ремонтів металорізальних верстатів.

Зараз в промисловості склалось таке становище, коли у відновленні верстатів переважають капітальні ремонти. В цілому по країні щорічно вони проводяться більш ніж на 500 тис. верстатах, а нових виробляється тільки 200 тис. штук. Внаслідок цього в машинобудуванні багато устаткування морально застарілого.

Прискорення науково-технічного прогресу та значне підвищення питомої ваги інтенсивних елементів у розвитку народного господарства вимагає збільшення ролі реновації в відтворенні знарядь праці. В зв'язку з цим виникає питання про доцільний захід такого збільшення та методологію його вирішення.

Співвідношення між реновацією та капітальним ремонтом можуть бути різними. Критерієм вибору найкращого варіанту є найменша сума приведених витрат. Саме цей варіант за даних умов виробництва визначає найбільшу ефективність.

Методологічну схему вирішення цієї проблеми покажемо на прикладі. Потрібно звернути увагу на те, що всі варіанти повинні забезпечити однаковий обсяг виробництва продукції. Варіанти можна уявити як кількість капітальних ремонтів за весь час функціонування знарядь праці. В наведеному нижче прикладі цифри відображають характерну тенденцію зміни витрат у таких випадках.

Показники	Варіанти			
	I	II	III	IV
Вартість верстатів машинобудівних заводів в млн. крб.	1000	1040	1100	1200
Вартість верстатів відповідної ремонтної бази за- водів в млн. крб.	100	110	140	200
Вартість відповідної бази реновації, тобто вер- статобудівної промисловості в млн. крб.	320	160	107	80
Всього капіталовкладень	1420	1310	1347	1480
Поточні витрати:				
а) амортизація	600	300	200	150
б) зарплата основних робітників з відрахування- ми на соцстрах	1000	1020	1080	1150
в) витрати на обслуговування та експлуатацію устаткування	800	900	1000	1080
Всього поточних витрат	2400	2220	2280	2380
Приведені витрати $(KE_n + C)$	2684	2484	2550	2676

Таким чином, найбільш вигідним у даному прикладі є другий варіант, який вимагає найменшої суми приведених витрат. Але тут необхідно зауважити, що цим варіантом можна скористатися тільки в тому випадку, коли верстатобудівна промисловість країни досягла необхідного рівня свого розвитку і зможе виготовити потрібну кількість верстатів.

Народногосподарський підхід до даної проблеми вимагає враховувати характер розвитку галузей матеріального виробництва. В умовах екстенсивного розвитку важливою умовою успіхів було збільшення кількості машинного парку, в зв'язку

з чим доцільним було підвищення питомої ваги ремонтів у відтворенні засобів виробництва. В сучасних умовах підвищується значення реновації. Найдений кращий варіант відповідає левним умовам відтворення, які весь час змінюються. Це вимагає постійного контролю за співвідношенням реновації та капітальних ремонтів і необхідності враховувати зміни впливу кожного фактора, а саме, збільшення випуску верстатів, здешевлення їх ремонтів і інше. Варто звернути увагу ще й на те, що розглянуте методологічне рішення проблеми дає змогу найбільш обґрунтовано визначити економічну доцільність кожного з капітальних ремонтів та встановити відповідно з цим економічно вигідну довговічність роботи верстатів.

З цього питання вже чимало написано статей, але в них є великий недолік — не враховано витрат у верстатобудуванні. А саме це є головною причиною, яка не дозволяє позбавитись ремонтів, які в багатьох випадках коштують значно дорожче, ніж нові верстати. Досить сказати, що в цілому по країні щорічно на цю мету витрачається майже стільки ж прокату, скільки на виготовлення нового устаткування. Витрати однакові, але наслідки дуже різні. В міру того, як буде збільшувати свою потужність верстатобудування, зникатиме необхідність ремонтувати і використовувати морально застарілі верстати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV съезда КПСС. М., Политиздат, 1971.
2. Палтерович Д. М. Парк производственного оборудования. Изд-во «Наука», 1970.
3. Інститут економіки АН УРСР. Формування основних фондів промисловості в умовах господарської реформи. Вид-во «Наукова думка», 1971.

Е. М. Адаменко, кандидат економічних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЛАНУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО РІВНЯ ВИРОБНИЦТВА

Виконання найважливіших завдань дев'ятої п'ятирічки забезпечується насамперед підвищенням технічного рівня виробництва. Отже планування розвитку економіки повинно передусім спиратися на планування технічного прогресу.

Поруч з тим необхідно відзначити, що на цей час відсутній органічний зв'язок між розділами плану промислового виробництва, слабка ув'язка техніки та економіки. Тому на XXIV з'їзді КПРС підкреслювалось, що плани нової техніки повинні стати органічною складовою часткою всього народногосподарського плану, але разом з тим і сам народногосподарський план

у всіх розділах повинен базуватися на науково-технічному прогресі¹.

Для усунення зазначених недоліків у плануванні технічного прогресу можна використати різні методи. Але найбільш доступним шляхом підвищення обґрунтованості планів, посилення зв'язку між окремими їх розділами є використання у плануванні кореляційних методів.

Для цього потрібно насамперед визначити провідний показник технічного рівня виробництва, обравши його з таких найбільш розповсюджених показників, як фондоозброєність, енергоозброєність, механізація та автоматизація виробництва.

Кожний з них може претендувати на право бути узагальнюючим. Але найбільші переваги в порівнянні з іншими показниками технічного рівня знаходяться на боці електроозброєності, яка здатна відображати не тільки потенціальний рівень, але й його фактичне використання, швидко реагує на всілякі зміни у технічному рівні виробництва, відповідає іншим показникам технічного оснащення, має міцний зв'язок з продуктивністю праці, вільна від впливу ціннісного фактору, зручна для зіставлень, виразна і проста у розрахунках.

Враховуючи всі ці переваги, можна зробити висновок про те, що саме електроозброєність є найбільш прийнятним для оцінки та поточного планування технічного рівня. Крім того, розрахункові кореляційні залежності вищезгаданих показників технічного рівня довели, що серед найбільш поширених тісніш усіх пов'язана з іншими саме електроозброєність.

Позитивні риси цього показника, які виявлені за допомогою теоретичного якісного аналізу, а також результати виконаних розрахунків дають можливість стверджувати, що в умовах машинобудівних підприємств саме електроозброєність доцільно вважати провідним показником для планування технічного рівня виробництва.

Вибір провідного показника дає можливість запропонувати систему планування технічного рівня виробництва, яка складається з таких послідовних етапів:

1. Встановлення кореляційного зв'язку провідного показника з продуктивністю праці та іншими показниками технічного рівня (фондоозброєність, механізація та автоматизація виробництва) на основі даних досліджуваних об'єктів.

2. Кількісне обґрунтування запланованого завдання по підвищенню продуктивності праці відповідним підвищенням рівня провідного показника.

3. Розрахунок необхідної зміни раніше згаданих показників технічного рівня за допомогою кількісно визначеного їх взаємозв'язку з електроозброєністю.

¹ Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Політвидав, М., 1971, с. 168.

4. Розроблення системи заходів для досягнення розрахованого підвищення показників технічного рівня.

Запропонований метод кількісної ув'язки продуктивності праці та технічної оснащеності був використаний на Харківському велосипедному заводі імені Г. І. Петровського. Його застосування дозволило забезпечити зв'язок між окремими розділами плану, підвищило технічну обґрунтованість планових завдань та заінтересованість колективу підприємства у виконанні завдань по технічній озброєності виробництва.

І. П. Гомозова, кандидат економічних наук

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ МАШИНОБУДУВАННЯ ТА ЙОГО КОМПЛЕКСНА МЕХАНІЗАЦІЯ І АВТОМАТИЗАЦІЯ

Спеціалізації машинобудівного виробництва, яка є основою технічного прогресу в народному господарстві, належить значне місце у виконанні головного завдання дев'ятої п'ятирічки та найближчого перспективного періоду — підвищенні ефективності суспільного виробництва. Базою спеціалізації виробництва є технічний прогрес. В свою чергу, ця прогресивна форма організації машинобудівного виробництва сприяє впровадженню найновішого устаткування, комплексній механізації та автоматизації, що підвищує ефективність спеціалізації, зумовлює її дальше поглиблення.

Машинобудування Харківської області характеризується досить високим рівнем спеціалізації. Питома вага профільної продукції на машинобудівних підприємствах коливається від 40,1 на заводі «Поліграфмаш» до 99,8 на заводі «Електробритва». Близько 35% підприємств спеціалізовані подетально й технологічно. Як показав аналіз даних 49 машинобудівних підприємств області, підвищення рівня спеціалізації та концентрації збільшує продуктивність праці у 1,5—2 рази, фондівіддачу — в 3,5 рази, рентабельність — майже у 5 разів.

Вирішальна роль у підвищенні ефективності спеціалізації належить комплексній механізації та автоматизації виробництва, які усувають вузькі місця, забезпечують синхронність, пропорційність, єдиний темп і високу продуктивність виробничого процесу, підвищують рівень використання виробничих потужностей та дозволяють одержати максимальну віддачу від устаткування. Вивчення стану спеціалізації у машинобудуванні Харківської області показало, що тут проведена велика робота по механізації та автоматизації виробництва. Тільки в минулій п'ятирічці створено 16 комплексно-механізованих цехів, впроваджено 208 автоматичних, напівавтоматичних та механізова-

них поточкових ліній, модернізовано більше 4600 одиниць устаткування.

Особливо високий ефект від впровадження нової техніки на спеціалізованих підприємствах з масовим випуском продукції. На тракторному заводі річний економічний ефект від впровадження заходів по новій техніці в розрахунку на одного працюючого майже в чотири рази вище, ніж, наприклад, на менш спеціалізованому заводі тютюнового машинобудування. Ефективність спеціалізації виробництва на ХТЗ значно підвищиться з переходом на випуск нової серії тракторів за рахунок використання автоматичного та високоточного устаткування. Тут у механічних цехах буде встановлено 60 автоматичних ліній та 1500 спеціальних верстатів, автоматів і півавтоматів, до 87—90% буде доведений рівень механізації міжопераційного транспорту на складанні, всі формувальні конвейери будуть замінені автоматичними лініями.

Постійно підвищується рівень механізації та автоматизації виробництва на одному з високоспеціалізованих підприємств області — заводі «Серп і молот», де діє 48 автоматичних ліній, серед них — автоматична лінія для відливки колінчастого валу в цеху точного литва, яка змонтована вперше в країні. Близько 60% всього устаткування заводу — високопродуктивна техніка, що відповідає всім сучасним вимогам. Обсяг автоматизованого і комплексно-автоматизованого виробництва досягає тут 67,5% при рівні механізації та автоматизації механічної обробки 92,4%.

Високий рівень спеціалізації заводу «Поршень» дозволив довести рівень механізації основного виробництва до 89,5%, а в другому механічному цеху — понад 95%.

Рівень механізації та автоматизації виробництва тісно пов'язаний зі ступенем спеціалізації та типом виробництва. Так, на спеціалізованих підприємствах масового виробництва (ХТЗ, «Серп і молот», підшипниковий, пускових двигунів і т. д.) він коливається від 70 до 97%, на заводах з серійним випуском продукції (велосипедний, підйомно-транспортного устаткування, електромеханічний, «Електроважмаш», «Світло шахтаря», «Кондиціонер» і т. д.) рівень механізації значно знижується і складає 40—60%, а на підприємствах індивідуального та дрібносерійного виробництва — лише 30—40%.

Всі заходи комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів слід провадити з врахуванням ступеня спеціалізації, типу виробництва та ступеня повноти охоплення виробничого циклу, а також у міцному зв'язку з організаційними заходами, що спрямовані на створення спеціалізованих заготівельних, допоміжних та обслуговуючих виробництв. Найбільший економічний ефект буде при повному охопленні всіх стадій виробництва механізацією на основі створення наскрізних процесів.

ГОСПРОЗРАХУНОК ВИРОБНИЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ

Ефективність об'єднань, створення яких передбачено рішеннями XXIV з'їзду КПРС і які у перспективі повинні стати основними госпрозрахунковими ланками суспільного виробництва залежить від їх організаційної структури¹. У практиці промисловості діє три типи (форми) виробничих об'єднань: а) ті, до складу яких входить частина підприємств, що зберігають повну госпрозрахункову та юридичну самостійність, а частина — втрачає її; б) підприємства, що втратили повністю юридичну та господарську самостійність; в) підприємства, які зберігають юридичну та госпрозрахункову самостійність.

Наявність розглянутих особливостей в організаційній структурі об'єднань визначає і специфічні особливості в організації госпрозрахунку внутрішніх підрозділів. Найменше досліджена і потребує рішення проблема організації госпрозрахунку філіалу. Деякі економісти вважають, що госпрозрахунки цеху і підприємств у складі об'єднань тотожні. Це, на нашу думку, невірно, тому що внутрігосподарський розрахунок об'єднань, зберігаючи багато рис внутрізаводського, виходить за його межі.

Специфіка госпрозрахунку виробничого об'єднання полягає у тому, що філіали, будучи внутрішніми виробничими ланками, в більшій мірі мають самостійність у використанні матеріальних, трудових та фінансових ресурсів порівняно із цехом самостійного підприємства.

Це пояснюється, по-перше тим, що філіали можуть мати цехову структуру, по-друге, навіть при відсутності її, вони в силу територіальної віддаленості користуються більш широкими правами та самостійністю ніж цехи.

Слід відзначити, що в організації госпрозрахунку внутрішніх підрозділів об'єднання можуть переважати елементи заводського або цехового госпрозрахунку. Елементи заводського госпрозрахунку переважають у філіалах, які мають цехову структуру, замкнений цикл виробництва, який охоплює всі стадії технологічного процесу, та випускають готову продукцію. У філіалах, спеціалізованих на окремих стадіях технологічного процесу, що випускають окремі деталі та вузли і характеризуються безцеховою структурою, переважають елементи цехового госпрозрахунку. У зв'язку з цим підхід до організації внутрігосподарського розрахунку в об'єднанні повинен бути диференційованим.

Залежно від характеру внутріфірмового госпрозрахунку визначається система показників та порядок оцінки діяльності філіалів. У рішенні цього питання необхідно враховувати органі-

¹ Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Політвидав, 1971, с. 202.

заційні, технологічні та інші особливості внутрішніх підрозділів.

Коло показників, встановлених філіалам об'єднань, повинно бути мінімальним, але достатнім для вірної оцінки їх роботи. На нашу думку, там, де переважають елементи заводського госпрозрахунку, слід встановлювати такі показники: обсяг продукції, номенклатура, показники якості, фонд заробітної плати, продуктивність праці, прибуток та рентабельність. А там, де переважають елементи цехового госпрозрахунку, повинні встановлюватися такі показники: обсяг продукції, номенклатура, собівартість, фонд заробітної плати, продуктивність праці.

Таким чином, особливості госпрозрахункових відносин виробничих об'єднань викликані наявністю нового структурного підрозділу-філіалу, наділеного більшими госпрозрахунковими правами, ніж цехи самостійних підприємств. Наявність специфічних особливостей в організації внутріфірмового госпрозрахунку та недостатнє дослідження їх вимагає узагальнення досвіду роботи та систематизації виробничих об'єднань з метою чіткої ув'язки форм та методів госпрозрахунку з типами виробничих об'єднань. Удосконалення госпрозрахунку фірм, на нашу думку, повинно здійснюватися по таких напрямках: виробітку методики планування показників діяльності філіалів, розробки науково обгрунтованої системи планування та оціночних показників їх госпрозрахункової діяльності, вибору відповідних вимірників обсягу виробництва, розробки нормативів тривалості дій.

Г. М. Григоров

ПРО ДЕЯКІ ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА

Одним з важливіших завдань, поставлених Комуністичною партією в програмі будівництва комуністичного суспільства, є комплексна механізація і автоматизація виробництва. Тільки завдяки широкому використанню засобів механізації і автоматизації, прогресивних технологічних процесів, а також досконалих форм організації праці в усіх галузях народного господарства можливо в короткий строк створити матеріально-технічну базу комунізму.

Зараз значну увагу поряд з широким застосуванням комплексної механізації і автоматизації в заготівельних галузях виробництва приділено автоматизації процесів механічної обробки різанням, бо обсяг її в серійному виробництві складає 50—60 відсотків загальних трудових витрат, а в масовому — до 35. Сьогодні складні, спеціальні і агрегатні верстати з високим ступенем автоматизації (в більшості багатошпіндельні) станов-

лять 31 % всього парку устаткування в серійному виробництві. Це цінне і високопродуктивне устаткування дає великий економічний ефект.

Автоматизованому виробництву властиві специфічні особливості:

1. Маючи високу продуктивність, автоматичне устаткування вимагає великих витрат часу на обслуговуючі роботи — підналадку, наладку, зміну інструменту і т. ін.

2. Дозволяє підвищити коефіцієнт використання верстатного парку засобом усунення простоїв, що утворюються через несвоечасну подачу матеріалів і заготовок. Якщо на звичайних підприємствах коефіцієнт використання верстатів дорівнює 75—80 %, то в автоматизованому виробництві він підвищується до 90 %. До того ж режими різання весь час підтримуються також вищими

3. Кількість самих робітників-верстатників, завдяки поточним формам виробництва і високій продуктивності праці, значно зменшується. Різко зростає питома вага наладчиків, ремонтників і інших груп висококваліфікованих робітників. Та й кваліфікація верстатників зростає, з'являються робітники, які самостійно обслуговують складне устаткування. Таким чином, автоматизованому виробництву притаманний як вищий розряд робітників взагалі, так і середній розряд верстатників.

4. Механізоване і автоматизоване виробництво базується на прогресивних технологічних процесах, використовує передові форми і методи організації виробництва, зокрема, труповий метод обробки деталей, утворення типових технологічних процесів, специфікацію, нормалізацію і уніфікацію машин і засобів виробництва.

5. Підвищується якість продукції за рахунок того, що передаточні і завантажувальні пристрої виключають можливість псування деталей від ударів, падіння і невірної постановки під час кріплення у пристроях. Крім того, автоматизоване виробництво полегшує установку в ланцюгу технологічного устаткування відповідних контрольних пристроїв.

6. При забезпеченні безперервного руху заготовок і деталей по всьому виробництву різко скорочується виробничий цикл. Відпадає потреба в зберіганні великої кількості деталей і заготовок на міжопераційних і комплектувальних складах.

7. У широких масштабах застосовується багатOVERстатне обслуговування, при чому в ряді випадків робітник-багатOVERстатник обслуговує верстати різних систем; збільшується і кількість наладчиків.

8. Витрати на автоматизоване виробництво окупаються в досить короткий строк.

Все вище сказане ставить нові проблеми по організації процесу праці в автоматизованому виробництві, які докорінно змінюють систему, що існує, і конкретні форми організації праці як інженерно-технічного персоналу, так і виробничих робітни-

ків. Адже яким би високоавтоматизованим не було виробництво, воно не може обійтись без участі людини, яка не тільки підготує, здійснює і обслуговує виробництво, а й керує ним. Виникає потреба визначити характер підготовки, профіль і рівень кваліфікації робітників, які обслуговують найбільш досконале устаткування, а також питання, як вірніше і ефективніше розподілити між робітниками окремі функції виробничого процесу. Треба вирішити завдання організації і оплати праці багатостаночників. І, нарешті, потокова форма поставила вимогу докорінного поліпшення нормувальної праці.

Чим вище ступінь автоматизації виробництва, тим організованішою мусить бути праця. Вірна форма організації є, в першу чергу, наслідком раціонального розподілу і кооперування її, утворення на робочих місцях умов, що потрібні для високопродуктивної роботи. На розподіл і кооперування труда впливають технологічний процес, особливості самих засобів виробництва і ступінь механізації і автоматизації цих засобів. Так, форми організації праці на дільниці автоматичних верстатів та на поточковій або автоматичній лінії різні. Виходячи з класифікації поточкових і автоматичних ліній, розрізняють і типові форми організації праці.

Щоб встановити вірний розподіл і кооперування праці робітників в автоматизованому виробництві, треба чітко визначити функції, які повинні здійснюватися при керуванні і обслуговуванні різних варіантів автоматичних систем, і спеціалістів, які виконуватимуть їх.

Функції по обслуговуванню і використанню автоматизованого устаткування складаються з двох різних сукупностей робочих прийомів. З одного боку, треба здійснювати наладку верстату, заміну інструмента, що затупився або опрацювався, контролювати якість роботи верстату і точність обробки деталей, здійснювати регулювання і підналадку верстату в процесі його роботи. З другого боку, робота на верстаті включає установку деталей, кріплення (звичайно без складного вивірення), зняття їх після обробки. В цих умовах можливі два варіанти розстановки виробничників: можна виділити групу наладчиків, які виконують висококваліфіковану роботу на кількох верстатах, а безпосередню роботу доручити оператору. Можна також закріпити за верстатом висококваліфікованого робітника, який би повністю виконував всі ці операції.

У початковий період оснащення наших підприємств універсальними верстатами і машинами ведучою фігурою на виробництві був робітник-універсал, який мав великий виробничий досвід і значні професійні навички, що дозволяли йому виконувати складні різноманітні роботи на них. В міру того, як впроваджується спеціальне устаткування, вимоги, які ставились до робітника-універсала, згасуються, що призводить до невір-

даної спеціалізації праці і, як наслідок, — до наявності робітників вузького профілю.

Довгий час вважалося, що найраціональнішою формою організації праці є її диференціація на окремі операції з відокремленням кваліфікованої роботи від некваліфікованої, основної від допоміжної. Якщо при слабо розвинутій техніці ця форма була до деякої міри раціональною, то в умовах автоматизованого виробництва вона неприпустима. Використання комбінованих машин і автоматизованих систем змінює диференціацію і кооперування праці. Час, що витрачається робітником-оператором на безпосереднє виготовлення деталей, зменшується, стають більш простими функції, що здійснюються, але ускладнюється нагляд за ходом виробництва і керування ним.

У значній мірі зростає роль наладчиків автоматизованих систем і устаткування. Збільшується значення ремонтних робітників для підтримання механічних, гідравлічних зв'язків між автоматизованими системами. Один час мало місце збільшення кількості наладчиків. Так, на одного наладчика на деяких заводах припадало по 3—5 робітників-операторів. Однак, незважаючи на збільшену кількість наладчиків, поточну якість роботи все ж не можна було забезпечити. В той же час багато передових робітників, підвищуючи свою кваліфікацію і намагаючись збільшити випуск продукції, стали самі налагоджувати і регулювати складні верстати. Поступово створилось таке становище, коли більшість автоматів повністю обслуговуються самими верстатниками.

Автоматизоване устаткування, різко збільшуючи продуктивність праці, в ряді випадків сприяє сумісництву професій. Звичайно, при розміщенні в технологічній послідовності встановлюються різні верстати. Висока продуктивність устаткування іноді робить доцільним його використання не протягом цілої зміни, а лише кількох годин. Решту робочого часу верстатник мусить працювати на іншому робочому місці. І ще, високопродуктивне устаткування може забезпечити рівномірний хід виробництва в умовах певної взаємозаміни робіт.

В умовах автоматизованого виробництва дуже складним є нормування багатOVERстатного обслуговування. Технічне нормування встановлює норми на кожний верстат окремо, а також, визначає процент втрат, пов'язаних з багатOVERстатним обслуговуванням. Практично ж на заводах часто за кожним верстатом закріплюється 10—15 операцій, а розрахунки втрат не ведуться зовсім. При нормуванні використовуються різні варіанти розрахунку:

1) технічно обгрунтована норма, встановлена на кожну окрему операцію, розраховується без обліку втрат, пов'язаних з тим, що робітник обслуговує одноразово кілька верстатів;

2) вводяться в норму поправки на ці втрати (як в одному, так і в іншому випадку норма відбиває не кількість праці, ви-

трачену робітником за певний час, а затрати часу роботи верстату);

3) встановлюються норми з розрахунком багатOVERстатного обслуговування, тобто ті, що виявляють дійсні затрати праці робітника;

4) і, нарешті, в цю норму вносять поправки, які забезпечують матеріальне стимулювання багатOVERстатного обслуговування. Наприклад, якщо робітник працює на двох верстатах і не має втрат робочого часу, беруться норми, які визначені окремо по кожному верстату і застосовується коефіцієнт не 0,5, а 0,6—0,7.

Великої уваги вимагає до себе коло питань по створенню умов для високопродуктивної праці верстатників, тобто вірна організація робочих місць. Якщо зараз робочі місця високо-спеціалізовані по окремих видах робіт, то в подальшому можуть знадобитись зони комплектних робочих місць, забезпечених усім потрібним для успішної праці як на окремих агрегатах, так і на автоматичних лініях. В першу чергу слід визначити ту кількість ріжучого інструменту на робочих місцях, яка необхідна для забезпечення безперебійної роботи устаткування.

Особливого значення в автоматизованому виробництві набувають питання нарахування заробітної плати. При оплаті роботи на поточкових або автоматичних лініях необхідно застосувати таку форму заробітної плати, яка б стимулювала зацікавленість робітників у наслідках своєї праці. Залежно від форми організації праці заробітна плата може бути індивідуальною і бригадною. Якщо робітники на автоматизованій або механізованій ділянках безпосередньо впливають на випуск продукції, то в залежності від розміру випуску можна встановити відповідну оплату праці, а коли ні — то треба застосувати почасово-преміальну.

Як видно з усього сказаного, перед працівниками відділів наукової організації праці стоїть цілий ряд конкретних завдань, які слід вирішити так, щоб вірно і найбільш раціонально організувати працю в умовах автоматизованого виробництва.

В. Ф. Годзик

ДЕЯКІ РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА В ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ЦЕХАХ

Зараз, коли рівень централізованого забезпечення інструментарієм невисокий і значна доля його виготовляється в інструментальних цехах машинобудівних підприємств, підвищення рівня спеціалізації та ефективності використання виробничих потужностей цих цехів є актуальним завданням. Про високу ефективність заходів по спеціалізації в машинобудуванні свідчить створення заводів-філіалів у міністерстві тракторно-

го і сільськогосподарського машинобудування на базі крупних інструментальних цехів. На них обсяг виробництва інструментальної продукції зріс в 2,2 раза, продуктивність праці — в 1,5 раза, а собівартість знизилась на 13,2%.

Організації спеціалізованих виробництв на машинобудівних підприємствах повинна передувати значна підготовка. Поряд з іншими, потребує рішення складне і відповідальне завдання вибору підприємств, на яких доцільно організувати спеціалізовані виробництва, а також визначення напрямку цієї спеціалізації, тобто віднесення їх до конкретної групи, підгрупи та виду інструментарію. Типова методика визначення економічної ефективності капіталовкладень рекомендує використовувати як критерій порівняльної ефективності варіантів господарських та технічних рішень мінімум зведених витрат, які становлять по кожному з варіантів суму поточних витрат (собівартість) та капіталовкладень, зведених до єдиної розмірності відповідно до норм ефективності.

Відповідно до умов конкретного завдання вибору баз для створення спеціалізованих інструментальних виробництв одна з складових частин цього критерію, а саме собівартість продукції, є важливим показником ефективності, що свідчить про рівень пристосування даного цеху до виготовлення певних видів продукції. Оскільки об'єктом аналізу є не окремі розміри інструменту, а весь цех, доцільно використати не абсолютний рівень собівартості, а відносний, наприклад, до прейскурантних цін. До того ж, ціна відображає рівень суспільнонеобхідних витрат праці, тобто є об'єктивним критерієм рівня собівартості.

Величина, що відображає співвідношення собівартості продукції та прейскурантних цін, має назву коефіцієнта подорожчання ($K_{\text{под}}$). Для цеху даний показник розраховується як відношення випуску інструментарію за собівартістю (C) до випуску за прейскурантними цінами (Π):

$$K_{\text{под}} = \frac{C}{\Pi}.$$

Що ж до іншої складової частини зведених витрат — капіталовкладень, — доцільність розгляду їх розміру на етапі вибору об'єктів спеціалізації в інструментальному виробництві машинобудівних підприємств викликає сумнів. Якщо вважати, що слід брати до уваги капіталовкладення, необхідні для проведення заходів по спеціалізації, то потреба в них розраховується після визначення напрямку спеціалізації. Якщо ж розглядати наявні виробничі фонди, як, наприклад, устаткування, то в даному разі важливо знати, як воно використовується, чи є резерви по його використанню. Аналіз стану виробництва в інструментальних цехах свідчить про можливість поліпшення використання виробничих потужностей за рахунок скорочення робіт неінструментального характеру, підвищення завантаження устаткування

протягом зміни та зростання змінності його роботи, за рахунок кращого використання виробничих площ.

Доцільно при визначенні баз для організації спеціалізованих інструментальних виробництв використовувати такий узагальнюючий показник:

$$K = \frac{1}{K_{\text{пл}}} \left[\left(1 - \frac{\Pi}{B} \right) + (1 - K_3) + \left(\frac{\Phi_{\text{пл}}}{H_{\text{пл}}} - 1 \right) \right],$$

де: Π — річний обсяг випуску інструментальної продукції, тис. крб.; B — річний обсяг випуску всієї продукції цеху, тис. крб.;

K_3 — коефіцієнт завантаження устаткування в цеху; $K_{\text{пл}} = \frac{\Phi_{\text{пл}}}{H_{\text{н}}}$,

$\Phi_{\text{пл}}$ — площа, що припадає на одиницю виробничого устаткування, фактично, а $H_{\text{пл}}$ — площа, що повинна припадати на одиницю виробничого устаткування за нормативом.

Сутність запропонованого методу вибору баз для організації спеціалізованих інструментальних виробництв полягає в тому,

що чим ближча собівартість до преїскурантної ціни ($\frac{1}{K_{\text{под}}}$), чим

більші резерви випуску продукції за рахунок скорочення робіт не інструментального характеру ($1 - \frac{\Pi}{B}$), чим більші резерви по

завантаженню устаткування та по використанню виробничих площ — (K_3) та $\left(\frac{\Phi_{\text{пл}}}{H_{\text{пл}}} - 1 \right)$, тим вище абсолютне значення по-

казника і доцільніше залучення даного цеху до спеціалізованого виробництва.

Розрахунки показника для інструментальних цехів 20 машинобудівних заводів показали, що його абсолютний рівень змінюється в діапазоні від 0,19 до 0,95 і коли виникає завдання вибору кількох цехів для спеціалізації, то його рішення не викликає труднощів, якщо їх ранжирувати за допомогою цього показника. Після деяких спрощень він може бути використаний і для визначення напрямку спеціалізації відібраних цехів. Коли ж необхідно вирішити питання закріплення конкретних типорозмірів інструментарію за цехами, після того, як визначено проектні дані по собівартості і капіталовкладеннях, як критерій для вибору оптимального варіанту слід використовувати зведені витрати.

А. І. Гужва

МАТЕРІАЛОМІСТКІСТЬ В СИСТЕМІ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Рішення соціально-економічних завдань дев'ятої п'ятирічки вимагає максимальної реалізації всіх виробничих резервів підвищення ефективності суспільного виробництва, одним з яких є зниження матеріаломісткості продукції.

Ефективність суспільного виробництва визначається рухом і взаємодією трьох показників: матеріаломісткості, фондомісткості (капіталомісткості) та трудомісткості. Кожний з них відбиває специфічну область витрат суспільної праці — матеріалізованої і живої — і тому має свої яскраво виражені особливості.

Роль матеріаломісткості в системі цих показників визначається, по-перше, тим, що її зниження означає поліпшення використання сировини і матеріалів (оборотних фондів), які становлять майже половину валового суспільного продукту і на виробництво яких використовується $\frac{2}{5}$ основних виробничих фондів і трудових ресурсів країни. По-друге, тим, що її зниження сприяє підвищенню ефективності основних фондів і зменшенню витрат живої праці в поточному виробничому циклі. Однією з особливостей зниження матеріаломісткості є те, що економія матеріалів забезпечує значно більший ефект по витратах, порівняно з економією живої праці та капітальних витрат. Так, наприклад, економія матеріалів в масштабі всього народного господарства країни на 1% забезпечує в 2,4 рази більше зниження витрат, ніж економія на 1% фонду заробітної плати і майже в 4 рази більше, ніж економія на 1% капіталовкладень.

При зниженні матеріаломісткості зменшуються витрати праці, втіленої в матеріалах. Так, при економії 1 т прокату чорних металів, зберігається майже в 2 рази більше, ніж при збереженні 1 т сирової нафти і т. д. Поряд з цим, зниження матеріаломісткості на одиницю випуску продукції, як правило, зберігається з зниженням питомих витрат живої праці в даному виробничому циклі. Це добре видно на прикладі виробництва технологічного устаткування. В міру перетворення в готові вироби початковий матеріал послідовно «обростає» витратами живої праці, які позначаються на його собівартості. Так, в собівартості зварних деталей вартість початкового металу становить близько 28%, поковок — 45%, литва — 20%, вартість 1 т готового устаткування вище 1 т початкового матеріалу в 8—10 і більше разів [2]. Це відбувається за рахунок високої трудомісткості і відповідно вартості обробки матеріалів у заготівельних і механічних цехах.

Якщо зменшити витрати металу на виробництво початкових заготовок і відходи при обробці, то економія витрат виробництва від зменшення відходів в механічних та заготівельних цехах (з розрахунку на 1 т) буде більше, ніж всі витрати на виробництво 1 т початкового матеріалу. Таким чином, економія праці, втіленої в матеріалах, безпосередньо впливає на економію живої праці.

Тісний зв'язок існує і між показниками матеріаломісткості і фондомісткості (капіталомісткості) промислової продукції. Так, зниження матеріаломісткості продукції дозволяє одержувати з однієї і тієї ж кількості матеріальних ресурсів більше готової продукції в одну і ту ж одиницю часу. Отже, це забез-

печує (при незмінних розмірах основних виробничих фондів) зростання фондівіддачі або зниження фондомісткості. В свою чергу, зміна фондомісткості в певній мірі впливає через розмір амортизаційних відрахувань на величину вартості матеріальних витрат і амортизації в складі собівартості продукції.

В межах певного періоду значна частина матеріальних ресурсів (оборотних фондів) перетворюється в основні фонди, в т. ч. у такий їх найважливіший елемент, як виробниче устаткування. Використовуючи менш матеріаломістке, а значить, і менш дороге устаткування для виробництва однієї й тієї ж кількості продукції, забезпечують зниження фондомісткості. Крім того, зменшення матеріаломісткості основних фондів дозволяє помітно скоротити витрати на їх експлуатацію. Таким чином, зміна рівня матеріаломісткості продукції значно впливає на динаміку основних показників ефективності суспільного виробництва — трудомісткість та фондомісткість.

Проте, незважаючи на те, що матеріаломісткість має важливе значення в справі підвищення ефективності суспільного виробництва, її роль і місце в системі оціночних показників роботи окремих підприємств, відомств і міністерств все ще не знайшло потрібного відбиття. Тому необхідно удосконалювати діючі порядки і методи планування загального рівня матеріаломісткості виробництва підприємств і галузей. При діючій системі планових і звітних показників підприємства і міністерства недостатньо зацікавлені в економії минулої праці, і, зокрема, в зниженні матеріаломісткості продукції, так як це утруднює виконання кількісних показників виробничого плану. Так, наприклад, чим менше витрачається металу на виробництво машин і устаткування, тим складніше досягти зростання продуктивності праці при діючій методиці обчислення, тому що одночасно знижуються показники обсягу реалізації і рентабельності виробництва. Внаслідок цього, планові завдання по економії металу та інших матеріалів часто не виконуються. Так, передбачені в плані 1971 р. завдання по економії металу не виконані промисловістю і будівництвом на 350 тис. т, в т. ч. по 12 машинобудівних міністерствах на 192 тис. т.

Для того, щоб посилити заінтересованість підприємств у зниженні матеріаломісткості продукції, необхідно удосконалити систему госпрозрахункових відносин і показників. Так, для забезпечення систематичного і значного зниження матеріаломісткості продукції було б доцільно впровадити як одне з основних планових завдань по підвищенню економічної ефективності виробництва підприємства, галузі, показник загального рівня матеріальних витрат на 1 крб. продукції.

Разом з тим необхідно рішуче підняти роль планових нормативів у зниженні матеріаломісткості продукції, які повинні стати мобілізуючим началом планомірного зменшення витрат матеріальних ресурсів у виробництві.

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИМІРЮВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Здійснення економічної реформи викликає не тільки поліпшення системи планування й техніко-економічних показників, а й удосконалення методів їх вимірювання. Поряд з іншими показниками (рентабельність, фондовіддача, ефективність капітальних вкладень та ін.) продуктивність праці є одним з основних показників ефективності суспільного виробництва. Методи планування й обліку дають можливість господарським керівникам аналізувати зміни в продуктивності праці і вживати практичних заходів у боротьбі за її підвищення.

Методика обліку і планування продуктивності праці, яка застосовується зараз, не позбавлена істотних недоліків, що приводять до необ'єктивності та перекрученої її оцінки. Показник продуктивності праці у промисловості виражає ефективність живої, індивідуальної праці і обчислюється у вигляді відношення валової продукції, оціненої по оптових цінах, до суми витрат живої праці або середньосписочної кількості робітників.

Розрахунок продуктивності праці по валовій продукції робить практично неспівставним показники продуктивності праці при виготовленні виробів, що мають різну матеріаломісткість і рентабельність, не дозволяє співставляти ефективність праці як по окремих підприємствах, так і в цілому по галузях промисловості. Вплив матеріаломісткості, зміна сортності, питомої ваги кооперованих поставок та інших факторів на цей показник спричиняє перекрученню при його розрахунку і не сприяє використанню резервів підвищення продуктивності праці. Внаслідок притаманних йому недоліків послаблюється боротьба за економію матеріалів і підвищення якості продукції, бо підприємству вигідно випускати матеріаломістку, дорожчу продукцію, яка штучно, без додаткових зусиль з боку колективу збільшує виробіток «валу» на кожного працівника.

Для подолання недоліків у методиці обчислення виробітку по валовій продукції з 1957 року в деяких галузях промисловості впроваджений показник нормативної вартості обробки. Він має трудову природу, оскільки звідси виключені вартість матеріалів і купованих півфабрикатів. Однак і цей показник не виправдовує себе, бо він не усуває поділу на «вигідну» і «невигідну» продукцію. Не дає повного розв'язання цього питання і запропоноване деякими економістами (Карпукін, Нікітін, Камінський та ін.) удосконалення цього показника — обчислення його чистою і умовно чистою продукцією.

Прагнення економістів знайти універсальний метод вимірювання продуктивності праці для всіх галузей промисловості, заміни існуючих ціннісних способів вимірювання продуктивності праці іншими зараз не може вирішити дану проблему. Тому розв'язування цього завдання слід шукати не в застосуванні універсального показника, а в системі показників. У кожній галузі промисловості необхідно застосовувати свої показники, які б у найбільшій мірі відбивали виробничі витрати і точність вимірювання. Таким показником, на нашу думку, в машинобудуванні є трудомісткість.

Досвід ряду машинобудівних підприємств (Свердловського турбомоторного, Климівського машинобудівного заводів та ін.) підтверджує доцільність використання трудомісткості продукції для планування виробітку окремих робітників, чисельності працюючих, фонду заробітної плати. Це підтвердив і Республіканський науковий економічний симпозіум «Продуктивність праці й ефективність соціалістичного виробництва», що проходив у м. Києві 7—9 грудня 1970 року.

Методика планування і обліку продуктивності праці на основі повної (заводської) трудомісткості продукції і прийнята для впровадження на харківських машинобудівних підприємствах «Світло шахтаря» та «Серп і молот» (схвалена науководослідним інститутом економіки Держплану УРСР).

Повна трудомісткість продукції підприємства повинна включати в себе не тільки витрати праці основних робітників, але й допоміжних, ІТП, службовців, тобто всіх категорій промислово-виробничого персоналу, витрати яких можуть бути визначені пропорційально витратам основних робітників. Такий розподіл буде точніше відбивати економічний зміст нормативів праці.

В залежності від складу трудових витрат і їх ролі в процесі виробництва необхідно враховувати технологічну трудомісткість обслуговування та трудомісткість управління.

Планова технологічна трудомісткість визначається з обліком впровадження в плановому періоді оргтехзаходів, спрямованих на зниження витрат робочого часу на виготовлення продукції. Ці заходи розробляються на основі аналізу фактичної трудомісткості і виявлених резервів кращого використання робочого часу. Чим повніше виявляються і використовуються ці резерви, тим більше знижується трудомісткість продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика измерения производительности труда. Под редакцией А. И. Карастас. Киев, 1970.

ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ

Природа якості продукції має подвійний характер, який виникає з того, що потенціальна користь продукції одержується в процесі виробництва, а однозначне виявлення цієї користі можливе тільки в результаті споживання. Але між періодами виробництва і споживання існує розрив у часі, і для того, щоб виготовляти продукцію, яка відповідає вимогам замовника, необхідно передбачити конкретні умови споживання. Це дозволить скласти прогноз про об'єктивну оцінку продукції вже в процесі її виробництва. В зв'язку з цим розрізняються поняття виробнича і споживча якість. Споживна якість продукції відображає економічну суть споживної вартості і складається в залежності від створеної виробничої якості.

Під впливом великої кількості факторів виробничу якість продукції можна розглядати як варіюючу (випадкову) величину, на змінюванні якої відображається і коливання виробничого осередку, і індивідуальні особливості виконавців (біологічний фактор). Крім того, якість продукції слід розглядати в суперечливій єдності виробничої і споживної якостей. Зняти це протиріччя можна вимірюванням якості продукції відповідними статистичними методами, тому що вона у виробництві і споживанні варіює і виступає як дійсно випадкова «ненаправлена», хоча і закономірна величина.

Виробнича якість визначає не тільки суспільну користь (взаємозамінних виробів), але й рівень собівартості виготовлюваної продукції. Це дає можливість знайти нормативний рівень собівартості, що забезпечує гнучкість і рухомість у встановленні цін на продукцію, сприяє ефективнішому використанню економічних важелів в управлінні виробництвом і плануванні.

Щоб по заданих параметрах виробничої якості продукції встановити нормативний рівень собівартості виробу, необхідно визначити кількісні закономірності, що склалися між показниками виробничої якості і витратами виробництва. Враховуючи специфіку економічних показників (різка обмеженість експериментів, багатство накопиченої інформації) слід припустити, що значна роль у виявленні кількісних закономірностей належить багатофакторним регресійним моделям економічних показників. З їх допомогою проводилось дослідження закономірностей співвідношення між показниками виробничої якості асинхронних електродвигунів та рівнем змінних затрат виробництва по найбільш рухомих статтях: «Матеріали та напівфабрикати» і «Основна заробітна плата виробничих робітників». Із вихідного статистичного матеріалу була виділена група (сукупність) трифазних асинхронних електродвигунів потужністю до 100 квт

серії АОЛ2 і з використанням основного двигуна та вузлів передбачаються також спеціальні виконання двигунів.

Виробнича якість електродвигунів може бути охарактеризована кількісними та якісними показниками. До кількісних показників слід віднести перш за все їх номінальні дані. Визначення номінальних даних асинхронних електродвигунів дається в Державному стандарті («Електродвигатели» издание официальное. М., «Стандартгиз», 1963 р. і в додатку № 2 ГОСТу 13859—68). Якісними є показники, що характеризують різні конструктивні модифікації і тип виконання в середині кожного базового типу.

Найважливішою якісною характеристикою електродвигуна в момент його виходу з виробництва є клас точності виконання. Можливі нормальне виконання, що відповідає III класу точності, II клас і найвищий — I клас.

Всього було досліджено 529 електродвигунів серії АОЛ2, що практично охоплює всю номенклатуру даної серії, по якій на Харківському електротехнічному заводі мались дані планового відділу і головної бухгалтерії за кожний місяць 1970 року по кожному з них. Було одержано 6348 спостережень (з 529 електродвигунів $\times$ 12 місяців) по статті «Матеріали та півфабрикати» (Y'_1) і стільки ж по статті «Основна заробітна плата виробничих робітників» (Y''_1).

Кореляційна форма зв'язку між явищами, що аналізуються, підтверджується аналізом паралельних рядів, угруповань, графічним методом, обчисленням коефіцієнтів парної кореляції. Якість одержаних кінцевих формул оцінювалась за допомогою не тільки коефіцієнта множинної кореляції, але й шляхом обчислення залишкового середньоквадратичного відхилення. Результати аналізу множинних зв'язків між залежними змінними і сукупністю факторів-аргументів дозволяють признати істотним взаємозв'язок, який виражено рівнянням:

$$Y'_1 = 1,39 \cdot N^{0,0483} \cdot H^{0,9099}; \text{ при } R_1 = 0,9284,$$

$$\text{де } Y''_1 = 0,1809 \cdot P_{\text{в1}} \cdot \left[\frac{N^{0,1009} \cdot H^{0,6032}}{T^{0,0348}} \right] \text{ при } R_2 = 0,8972,$$

Y'_1 — витрати виробництва по статті «Матеріали та півфабрикати»;

Y''_1 — витрати по статті «Основна заробітна плата виробничих робітників»;

$R_{1,2}$ — коефіцієнти множинної кореляції;

N — номінальна потужність електродвигуна (квт);

H — вага електродвигуна (кг);

T — клас точності виконання електродвигуна;

$P_{\text{в1}}$ — добуток коефіцієнтів регресії відповідних альтернативних ознак;

в1 — приймають значення:

- ву₅ — виготовлення електродвигуна в експортному виконанні 1,6410;
ву₆ — виготовлення електродвигуна з підвищеним ковзанням 1,0460;
ву₇ — виготовлення маломощного електродвигуна 1,1250;
ву₈ — виготовлення багатшвидкісного електродвигуна 1,1450.

Використання розрахункових формул набагато полегшує проміздку систему калькулювання, що дуже важливо при показній роботі промислового підприємства, коли замовник пред'являє до якості продукції індивідуальні вимоги.

Поліпшення характеристик виробничої якості завдяки здійсненню у виробництві доцільних заходів і відповідних витрат веде до підвищення споживної якості і відповідного економічного ефекту у споживача від підвищення якості (експлуатаційних характеристик) продукції, що використовується, для виконання необхідного рівня споживної якості вибирається найкращий (найбільш придатний) варіант виробничої якості.

Можливість одержання прогнозної інформації про економічні умови (витрати) підвищення якості продукції створює передумови для створення раціональної та ефективної системи всебічного стимулювання випуску продукції підвищеної якості, зокрема — з кращими експлуатаційними характеристиками.

О. І. Чеботарьова

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОПОМІЖНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ СТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Підвищення ефективності виробництва на сучасному етапі розвитку науки і техніки — проблема комплексна. Зростання масштабів і технічного рівня суспільного виробництва надає все більшого значення його раціональній організації. Науково-технічна революція в промисловості веде до ускладнення технічних рішень, до абсолютного збільшення вартості впроваджуваних агрегатів та процесів, до поширення та поглиблення внутрігалузевих зв'язків. Але технічний прогрес, як відмітив В. І. Ленін, збільшує «господарське значення великих підприємств» [1, т. 29, с. 97]. Це відбувається тому, що дрібним та середнім підприємствам не під силу самостійно вирішувати складні питання технічного удосконалення виробництва, освоювати нові види продукції, які відповідатимуть по своїх техніко-економічних параметрах кращим світовим та вітчизняним досягненням. Крім того, ці підприємства поступаються перед великими по рівню техніки, технології та організації виробництва, продуктивності праці, якості та собівартості продукції, а також по рівню спеціалізації.

Тут слід відмітити, що однією з найважливіших причин, яка стримує швидкий темп спеціалізації виробництва, є той факт, що розвиток промисловості йде головним чином на базі підприємств з комплексною структурою, яка включає в собі не тільки основні, але й заготовчі, інструментальні, ремонтні, енергетичні та інші допоміжні і обслуговуючі виробництва. Зрозуміло, що допоміжне господарство має великий вплив на ефективність виробництва. Відсталість допоміжного господарства зводить нанівець всі зусилля основного виробництва, спрямовані на підвищення ефективності підприємства. Отже, щоб підвищити ефективність промислових підприємств, необхідно удосконалювати допоміжне господарство шляхом його централізації, а це значить, що існуюча структура промислових підприємств вже не відповідає сучасним принципам раціональної організації виробництва.

Теорією та практикою вже доведена об'єктивна необхідність та економічна доцільність сполучення різноманітних по розмірах підприємств. Переваги крупних та середніх підприємств успішно можуть бути використані при створенні виробничих об'єднань, що сприятиме підвищенню рівня концентрації виробництва, а «концентрація виробництва, — як писав В. І. Ленін, — набагато сильніша, чим концентрація робочих, тому що праця у великих закладах набагато продуктивніша» [2, т. 27, с. 292].

Концентрація виробництва лежить в основі розвитку спеціалізації та кооперування, які є головними, пропресивними формами організації сучасного виробництва. В цих умовах з'являється можливість прискорити механізацію трудомістких робіт, скоротити чисельність персоналу, зайнятого на трудомістких операціях, здійснити централізацію допоміжного господарства.

Це дуже важливо, якщо зважити, що на промислових підприємствах утворився розрив між крупним, технічно оснащеним основним виробництвом і розпилим, маломісним, слабо механізованим, а звідси і малоефективним допоміжним виробництвом. Таке становище є наслідком того, що на промислових підприємствах головна увага надається удосконаленню основного виробництва, де є можливість організувати потік, механізувати та автоматизувати виробничий процес, тобто швидше одержати приріст продукції. В допоміжному виробництві все це здійснити значно важче через його дрібносерійний та одиничний характер, що перешкоджає комплексній механізації.

Виробничим об'єднанням, які мають у своєму розпорядженні великі виробничі, матеріальні та фінансові ресурси, під силу вирішити питання технічного переозброєння та реконструкції окремих підприємств, здійснити спеціалізацію допоміжного виробництва, що значно підвищить продуктивність праці. Крім того, спеціалізація допоміжного виробництва не вимагає значних капітальних витрат. Це становище підтверджує досвід створення Ленінградського оптико-механічного об'єднання, де про-

ведена централізація ремонтного та інструментального господарств, в результаті якої був створений один спеціалізований ремонтно-механічний цех по капітальному ремонту устаткування. Тепер тут скоротився строк та знизилась вартість ремонту на 35%. Аналогічне відбулося і з інструментальним господарством — вартість інструмента знизилась на 25% [3].

Створення виробничих об'єднань дає можливість здійснювати масовий ремонт устаткування на конвеєрі, що значно знижує трудомісткість. Проведені дослідження показують: якщо одночасно ремонтувати 10, 20, 50 і 100 одиниць устаткування, то трудомісткість ремонту одного верстата відповідно знижується на 20, 25, 38 та 45% [4].

Таким чином, з посиленням інтенсифікації виробництва та його технічної оснащеності роль ремонтного господарства на промисловому підприємстві зростає. Підвищити ефективність цього господарства можна шляхом централізації його при створенні виробничих об'єднань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Твори, видання 4, т. 24.
2. Ленін В. І. Повн. збір. тв., т. 27.
3. Ж. «Машиностроитель», 1971, № 4.
4. Ж. «Социалистический труд», 1970, № 11.

І. Т. Пчельніков

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ФОНДІВ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАОХОЧЕННЯ У МАШИНОБУДУВАННІ

Одним із важливих завдань, накреслених XXIV з'їздом КПРС, є даліше удосконалення системи планування та матеріального стимулювання промислових підприємств. У цьому зв'язку треба поліпшити методи використання фондів матеріального заохочення. В минулій п'ятиріччі не вдалося повністю вирішити проблеми стабільності нормативів відрахувань від прибутку в фонди матеріального стимулювання. В 1970 р. більше половини підприємств створювали заохочувальні фонди не за затвердженими, а відповідно до лімітів вищестоящих організацій.

У восьмій п'ятиріччі підприємства переходили на нову систему планування та економічного стимулювання з різними обсягами засобів матеріального заохочення, в залежності від наявних ресурсів. Причому диференціація розмірів фондів з кожним роком посилювалася. Внаслідок цього на одних підприємствах фонди заохочення різно зростали, а на інших — залишалися незмінними. При їх утворенні показники підвищення інтенсив-

ності виробництва по суті не застосовувалися. Слід підкреслити, що у поточній п'ятирічці відзначені недоліки значною мірою усуваються, хоч окремі аспекти проблеми як і раніше потребують остаточного вирішення.

Особливості нового планування фондів матеріального заохочення в цій п'ятирічці полягають ось у чому. Розмір цих фондів підприємствам (об'єднанням) встановлюється міністерствами на останній рік п'ятирічки з таким розрахунком, щоб забезпечити додержання економічно обґрунтованих пропорцій збільшення заробітної плати, підвищення продуктивності праці, зростання прибутку та ін. планових показників. При чому величина фонду матеріального стимулювання по кожному з них диференціюється залежно від частки окладів ІТП та службовців у загальному фонді заробітної плати базисного 1970 р. Чим вище ця частка, тим більше розмір фонду матеріального заохочення (ФМЗ) у процентах до загального фонду заробітної плати. Наприклад, при частці окладів ІТП та службовців, що дорівнює 10%, величина ФМЗ встановлюється на рівні 8,3%, при 15% — на рівні 9,3% і т. д. Наведемо приклад визначення ФМЗ по трьох підприємствах Головууглемашу (табл. 1).

Таблиця 1

Умовний розрахунок планових розмірів ФМЗ на 1975 р.

Заводи	Плановий фонд зарплати на 1975 р., тис. крб.	Величина ФМЗ в % до загального фонду зарплати	ФМЗ на 1975 р. тис. крб.
Александрівський	10349	9,84	1019
Анжерський	6657	9,89	659
Харківський	9808	10,26	1007

Залежно від питомої ваги окладів ІТП та службовців загальна сума ФМЗ по всіх підприємствах міністерства повинна знаходитися в межах засобів, що виділяються з цієї метою для міністерства в цілому.

Після того, як визначено абсолютні суми фондів матеріального заохочення по кожному підприємству на 1975 р., встановлюється розмір (норматив) фонду заохочення за роками п'ятирічки в міру збільшення обсягів реалізованої продукції. Цей розрахунок виконують таким чином: спочатку знаходять абсолютний приріст ФМЗ та реалізованої продукції за п'ятирічку, а потім шляхом ділення першого на друге визначають розмір (норматив) ФМЗ на карбованець приросту реалізованої продукції (табл. 2).

Планова сума ФМЗ на кожний рік встановлюється як сума ФМЗ базового 1970 р. і приросту ФМЗ за роками п'ятирічки. У свою чергу, останній приріст обчислюється шляхом помножен-

Таблиця 2

Розрахунок розміру ФМЗ на 1 крб. приросту реалізації продукції, тис. крб.

Заводи	ФМЗ		Абсолютний приріст ФМЗ	Обсяг реалізо- ваної продук- ції		Абсолютний приріст реалізованої продукції	Норматив ФМЗ на 1 крб. приросту реалізованої продукції (гр. 4: гр. 7) коп.
	1970 р.	1975 р.		1970 р.	1975 р.		
Александрівський	675	1019	344	34808	52600	17792	19,3
Анжерський	538	659	121	31924	49800	17876	6,8
Харківський	655	1007	352	52117	66800	14683	24,0

ня нормативу ФМЗ на щорічний приріст реалізованої продукції відносно базового 1970 р. Так, для 1974 р. ФМЗ встановлюється в таких розмірах (табл. 3).

Таблиця 3

Умовний розрахунок ФМЗ на 1974 р., тис. крб.

Заводи	Норматив ФМЗ на 1 крб. при- росту реалізованої продукції	Приріст реалізова- ної продук- ції	Приріст ФМЗ	Розміри ФМЗ	
				1970 р.	1974 р.
Александрівський	19,3	13192	255	675	930
Анжерський	6,8	13476	92	538	630
Харківський	24,0	11483	276	655	931

Розраховані таким способом абсолютні розміри ФМЗ за-тверджуються підприємством (об'єднанням) у їх п'ятирічних планах. Потім при розробці поточних річних планів, а також на етапі фактичного утворення ФМЗ застосовуються коректуючі нормативи залежно від динаміки обсягу реалізованої продукції та рівня загальної рентабельності, що передбачена для поточного річного плану порівняно із завданнями п'ятирічки на цей рік. Інакше кажучи, якщо підприємства (об'єднання) беруть в поточних планах підвищені завдання порівняно з затвердженими на п'ятирічку, то вони мають змогу збільшувати розміри ФМЗ і навпаки. Коректуючі нормативи розраховують таким чином: ФМЗ кожного року п'ятирічки, в тому числі базового 1970 р., ділиться на дві частини: 40% спрямовується на стимулювання підвищення обсягу реалізації продукції і 60% — на стимулювання зростання рентабельності.

Норматив відрахувань у ФМЗ за 1% (пункт) відхилення динаміки реалізації продукції від завдань п'ятирічки (або понад план при фактичних обчисленнях) у процентах до фонду зарплати 1970 р. встановлюється шляхом ділення частки ФМЗ, яка спрямовувалась на стимулювання обсягу реалізації продукції в 1970 р., на середньорічний темп зростання обсягу реалізованої продукції за затвердженим п'ятирічним планом. Так, по харківському заводу «Світло шахтаря» ФМЗ в 1970 р. становив 8,03% по відношенню до загального фонду зарплати. Середньорічний темп зростання обсягу реалізованої продукції за затвердженим п'ятирічним планом дорівнює 5,1%. Таким чином, коректуючий норматив за понадплановий приріст обсягу реалізованої продукції дорівнює:

$$8,03 \times 0,4 = 3,212; \quad 3,212 : 5,1 = 0,63.$$

Аналогічно розраховується коректуючий норматив на підвищення або зниження загального рівня рентабельності.

Крім цих нормативів заводам затверджується норматив відрахувань у ФМЗ за кожний процент (пункт) збільшення (зменшення) темпів зростання продуктивності праці в річних планах до базового року порівняно із п'ятирічним завданням. Для всіх підприємств (об'єднань) цей норматив встановлюється в розмірі 0,3% до загального фонду зарплати.

Якщо в поточних річних планах і звітах підприємств є відхилення від завдань п'ятирічки, то заплановані за роками п'ятирічки ФМЗ коректуються за такою формулою:

$$\frac{N \times P \times \Phi}{100};$$

де N — коректуючі нормативи за збільшення (зменшення) реалізації, за відхилення від рівня рентабельності, за підвищення (зниження) продуктивності праці в процентах;

P — величина відхилення динаміки реалізації продукції, рівня рентабельності та продуктивності праці в поточних планах порівняно з п'ятирічними, в процентах (пунктах);

Φ — фонд заробітної плати 1970 р., тис. крб.

Порядок фондоутворення, прийнятий у дев'ятій п'ятирічці, до деякої міри усуває необгрунтовані відмінності заохочення працівників, хоч повністю і не вирішує проблеми. Інтенсивне ведення господарства передбачає систематичне збільшення продукції з одночасним зниженням витрат живої та уречевленої праці. Тому, як нам здається, при формуванні ФМЗ економічно недоцільно брати його основою питому вагу окладів ІПІ та службовців у загальному фонді заробітної плати на підприємствах (об'єднаннях). Ми вважаємо, що треба було б ФМЗ в 1975 р.

по всіх підприємствах формувати так, щоб його співвідношення з фондом заробітної плати було приблизно однаковим для всіх підприємств.

Стимулювання збільшення обсягу реалізації продукції в умовах, коли підвищується рівень внутріпідприємської кооперації, також є недоцільним. Економічно більш правильно стимулювати приріст чистої продукції в розрахунку на одного зайнятого працівника, тобто треба створити систему стимулів підвищення продуктивності праці як найважливішого фактору інтенсивного розвитку економіки.

Д. І. Ковальов

ДО ПИТАННЯ ПРО РАЦІОНАЛЬНУ ОРГАНІЗАЦІЮ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ТА КОНСТРУКТОРСЬКИХ РОБІТ У МАШИНОБУДУВАННІ

Виступаючи на урочистому засіданні ЦК КПРС та Верховної Ради СРСР, присвяченому 50-й річниці створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Л. І. Брежнев відмітив, що зусилля в галузі промисловості і надалі повинні бути спрямовані на те, щоб економічне зростання нашої країни все в більшій мірі забезпечувалося шляхом зростання продуктивності праці та науково-технічного прогресу.

Одним з головних напрямків виконання цього завдання є підвищення ефективності наукової та конструкторської роботи, насамперед за рахунок найшвидшого втілення ідей, тобто освоєння випуску нових машин, верстатів, апаратів. Чим швидше це буде виконуватись, тим більший прибуток дадуть державі кошти, вкладені в наукові дослідження або в конструкторські розробки. Скорочення часу від виникнення ідеї до її втілення в виробництво в значній мірі залежить від раціональної організації науково-дослідних та конструкторських робіт як в загальнодержавному масштабі, так і в масштабі окремої галузі чи виробництва.

Як відомо, в нашій країні фундаментальні дослідження в галузі фізики, хімії, математики та інших напрямків виконують наукові заклади Академії наук СРСР та союзних республік. Доцільність такої організації не викликає заперечень.

Відносно ж прикладних наукових досліджень та дослідно-конструкторських робіт до останнього часу не склалася ще єдина думка щодо організації їх проведення. Ці роботи зараз виконуються галузевими науково-дослідними інститутами та конструкторськими бюро, науково-дослідними відділами учбових вузів та заводськими лабораторіями.

В періодичній літературі не стихає дискусія про переваги технічної підготовки виробництва силами самих підприємств чи спеціалізованими інститутами і конструкторськими бюро.

Прихильники першої точки зору твердять, що коли наукові дослідження та конструкторські розробки виконуються силами машинобудівного заводу, то проходить найкоротший строк від виникнення ідеї до її втілення в життя. Адже маючи в своєму розпорядженні потужні експериментальні цехи, вони можуть без затримок, не чекаючи повної розробки ідеї та технічної документації, паралельно з дослідженнями та конструюванням експериментально перевіряти ефективність тієї чи іншої конструкції і оперативно вносити в неї доцільні зміни, відпрацьовуючи кінець-кінцем оптимальний варіант паралельно з підготовкою виробництва. При цьому строк початку серійного випуску продукції може бути скорочений майже вдвоє. Це так. Але практика показує, що рівень технічних рішень при цьому майже завжди нижчий, ніж тоді, коли технічну підготовку виробництва виконують спеціалізовані науково-дослідні і конструкторські організації.

Тут може бути заперечення, що ми спостерігаємо високу якість розробок, виконаних на таких заводах, як Харківський турбінний, велосипедний та інш. Але коли ми проаналізуємо становище, то побачимо, що на цих підприємствах дослідні лабораторії та конструкторські бюро давно вже «переросли» рамки цих підприємств і фактично є високоспеціалізованими організаціями.

Ці винятки ще раз підкреслюють правомірність іншої точки зору, а саме: технічна підготовка виробництва повинна виконуватись лише галузевими спеціалізованими науковими та конструкторськими організаціями. Прихильники її правильно говорять, що найбільш ефективні розробки спостерігаються на стиках наук, на поєднанні зусиль працівників різних напрямків, навіть найбільш несподіваних, на врахуванні досягнень вітчизняної та закордонної техніки. Все це можливо виконати на високому рівні в тому разі, коли ми систематично напромаджуємо та вивчаємо наукову інформацію, патентну документацію, літературно-наукові дані не тільки в цій, але й в суміжних і навіть далеких галузях промисловості. Все це під силу лише потужним спеціалізованим організаціям. Але вони майже завжди не мають експериментальних баз, дослідних виробництв. Виходить, що ми в цьому випадку, вигравши в якості розробок, пропраємо в строках їх втілення в життя, що може призвести до морального старіння цих розробок ще до впровадження їх у виробництво.

Отже виходить, що заводські лабораторії та конструкторські бюро, швидко впроваджуючи нову техніку й нові вироби, пропрають дещо на їх якості, спеціалізовані — на факторі часу.

А ця обставина є серйозною небезпекою в умовах науково-технічної революції.

Вихід підсказує саме життя, практика роботи промислових та науково-промислових об'єднань. Тільки тут у нерозривному зв'язку поєднуються переваги обох напрямків створення нової техніки. Науково-промислові об'єднання, маючи в своєму складі потужні спеціалізовані наукові, проектні, конструкторські організації та досвідні підприємства, можуть в найкоротший строк забезпечити високоякісну технічну підготовку виробництва для всієї галузі. І XXIV з'їзд КПРС вказав курс саме на створення таких об'єднань.

За останній час висловлюється також думка про ефективність інтеграції зусиль наукових працівників вузів, де сконцентрована велика кількість висококваліфікованих фахівців. Було б доцільно і в Харкові чи області сконцентрувати ці роботи, створивши учбово-науковий комплекс на базі Харківського держуніверситету чи політехнічного інституту, або при академічному центрі, виконуючи роботи по єдиному скоординованому плану в усіх вузах і навіть у науково-дослідних закладах.

В. Н. Стацюра

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ У ПРОМИСЛОВОСТІ — ГОЛОВНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ

На XXIV з'їзді партії було відзначено, що наша країна має нині величезний економічний потенціал, і ефективність господарства дедалі більшою мірою залежить від того, як використовується цей потенціал і, насамперед, діючі виробничі фонди [1, 70—71].

На початку 1971 р. вартість основних виробничих фондів у народному господарстві країни становила 461 млрд. крб., в тому числі у промисловості 227 млрд. крб., і оборотних коштів 212 млрд. крб., з них у промисловості близько 80 млрд. крб. [2, 61, 709].

Про ефективне використання виробничих фондів говорять такі дані. Збільшення випуску продукції з діючих основних фондів тільки на один процент забезпечує її додаткове зростання на 3—4 млрд. крб. на рік і зменшення загальної потреби на капітальні вкладення в цій галузі на 3 млрд. крб. [3]. У господарській практиці до найважливішого показника ефективності використання основних виробничих фондів відносять показник фондівіддачі.

Для підвищення фондівіддачі необхідно, щоб виробництво продукції зростало швидшими темпами, ніж основні виробничі

фонди. Внаслідок здійснення цілого ряду заходів, передбачених господарською реформою — плати за фонди, введення до централізованого показника плану норми рентабельності, що визначається відношенням прибутку до виробничих фондів, — фондівдача у промисловості СРСР протягом восьмої п'ятирічки зросла на 3,4%. Це дало можливість одержати додатково мільярди карбованців національного доходу і зекономити на капітальних вкладеннях 10 млрд. крб. [4].

Шукаючи резерви збільшення фондівдачі у промисловості, треба, насамперед, звернути увагу на активну частину основних виробничих фондів, тобто, на машини та устаткування. Поліпшити їх використання можна за рахунок:

а) збільшення часу роботи устаткування з допомогою підвищення коефіцієнта змінності;

б) скорочення надпланових запасів невстановленого устаткування і т. інш.

Для кращого використання встановленого устаткування, насамперед, необхідно збільшити змінність його роботи. Зараз коефіцієнт змінності роботи устаткування у промисловості УРСР становить 1,41. Переважна частина засобів не використовується. Так, по даних добового обстеження ЦСУ України, проведеного 19 травня 1971 р. на 491 підприємстві, встановлено, що 20% у першій зміні і 46% металообробного устаткування у другій зміні не працювало. На тих же підприємствах внутрізмінні простої 19 травня 1971 р. становили 116 тисяч чоловіко-годин, або 4,2% до змінного часу. На одного робітника внутрізмінні простої становили в середньому 20 хв., в тому числі в зв'язку з відсутністю матеріалів, інструментів, деталей, технічної документації — 10 хв.

Таким чином, для підвищення ефективності використання устаткування необхідно, насамперед, збільшити коефіцієнт змінності, знизити внутрізмінні простої. Це значно збільшить рентабельність.

Важливим резервом підвищення ефективності використання основних фондів і збільшення рентабельності є швидке залучення в виробничий процес надпланових запасів невстановленого устаткування. Велика кількість такого устаткування є й на ряді підприємств Харкова. Так, середньорічна вартість надпланових залишків його в 1971 р. становила на моторобудівному заводі «Серп і молот» 1076 тис. крб., на тракторному заводі — 248 тис. крб., на заводі тракторних самохідних шасі — 177 тис. крб.

Важливе значення для підвищення рентабельності підприємств має поліпшення використання оборотних коштів, прискорення їх оборотності. Чим швидше вони здійснюють свій кругооборот, тим менше їх треба для виконання виробничої програми. Прискорення оборотності оборотних коштів у народному господарстві тільки на один день звільняє понад один мільярд карбованців. З 1965 по 1969 рр. час обороту цих коштів на про-

мислових підприємствах країни скоротився на 12,3%. За роки роботи в умовах економічної реформи значно прискорилась ця оборотність і на підприємствах Харкова. Так, за період з 1968 по 1971 рр. тривалість її зменшилась на тракторному заводі на 4,1 дня, на заводі «Серп і молот» — на 3 дні, на заводі тракторних самохідних шасі — на 6,6 днів.

З метою подальшого поліпшення використання як основних виробничих фондів, так і оборотних коштів доцільно в розрахунковому порядку окремо планувати і вести облік обох показників:

1) рентабельності підприємства, що визначається відношенням прибутку до середньорічної вартості основних виробничих фондів за формулою $R_p = \frac{\Pi}{ОФ} \times 100$; де: Π — балансовий прибуток, $ОФ$ — середньорічна вартість основних виробничих фондів;

2) рентабельність підприємства, що визначається відношенням обсягу реалізованої продукції до середньорічної вартості оборотних коштів за формулою: $R_p = \frac{P}{СО} \times 100$, де P — обсяг реалізації в оптових цінах підприємства без налогу з обороту, $СО$ — середньорічна вартість оборотних коштів.

Перший показник доповнює і конкретизує показник фондовіддачі, визначає ступінь ефективності використання основних фондів.

Другий — характеризує кінцевий наслідок використання оборотних коштів. Він показує, скільки копійок реалізованої продукції припадає на 1 крб. оборотних коштів.

Окреме обчислення рентабельності основних виробничих фондів і оборотних коштів сприятиме кращому використанню резервів підвищення ефективності виробництва, зниженню виробничих витрат, підвищенню рівня рентабельності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971, 391 с.
2. Народное хозяйство СССР в 1970 г. «Статистика», М., 1971, 823 с.
3. Пудиков Д. Фондоотдача и эффективность производства. «Экономическая газета», 1971, № 10.
4. «Правда», 9 августа 1972.

Є. Г. Атаманіченко, кандидат економічних наук, І. Ф. Сіробаба

УДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА В КОЛГОСПАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Головним напрямком розвитку тваринництва в колгоспах області визначена інтенсифікація виробництва з створенням механізованих тваринницьких комплексів і вдосконаленням технології виробництва. Важливою ланкою системи інтенсифікації

є спеціалізація, яка зараз набула в області особливого значення і яскраво виявилась у ступені концентрації галузей.

Сьогодні в Харківській області чітко визначилась сітка тваринницьких колгоспів різного напрямку спеціалізації:

1. 27 колгоспів по виробництву яловичини, з середнім розміром сільськогосподарських угідь у кожному 6075 га, в тому числі 4870 га ріллі. Вони повинні продати державі 74 тис. тонн яловичини, що становить 65% від загальної кількості, запланованої області для цієї мети.

2. 27 колгоспів по виробництву свинини, з середнім розміром сільськогосподарських угідь 6535 га в кожному, в тому числі 5590 га ріллі. Їм заплановано продати державі 49 тис. тонн свинини, або 70% від загальної кількості її продажу всіма колгоспами області. Виробництво свинини в них здійснюється на основі власного відтворення молодняка і його відгодівлі. В спеціалізованих колгоспах виробництво свинини поєднується з молочним тваринництвом.

3. 38 колгоспів — птахівничо-молочні, які стануть головними постачальниками м'яса птиці і яєць, а 15 вівчарських — баранини і вовни.

Всі спеціалізовані колгоспи є господарства з відповідною галузевою структурою і організаційною схемою виробництва.

Так, в колгоспах по виробництву яловичини залишається одна товарна галузь, в свинарських, птахівничих і вівчарських — основна галузь поєднується з розвинутим молочним тваринництвом. При організації таких господарств першорядне значення приділялось створенню сталої кормової бази. Вся система кормодобування підпорядкована головній галузі. В кожному з них ведеться боротьба за підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур.

Наслідки роботи спеціалізованих колгоспів по виробництві яловичини і свинини підтверджують вірність обраного шляху. З року в рік в них збільшується виробництво продукції, в значній мірі підвищується якість її, знижуються витрати праці і собівартість виробництва. Якщо в 1965 р. спеціалізовані господарства продали державі 18,5 тис. т. м'яса, то в 1971 р. — майже 50,4 тис. т, тобто створили всі умови для збільшення закупки його, державою в 2,7 раза. Питома вага продажу м'яса державі всіма колгоспами області досягла 53,4%. Виробництво валового привіску зросло з 14,4 тис. т в 1965 р. до 37,7 тис. т в 1971 р., тобто в 2,7 раза.

Загальний продаж державі м'яса і виробництво привіску в спеціалізованих господарствах зросли не тільки за рахунок збільшення кількості господарств, а в значній мірі за рахунок поліпшення якісних показників виробництва. Якщо спецгоспи в 1965 р. продали державі 33% великої рогатої худоби вищої вгодованості і 12% беконних і жирних свиней, то в 1971 р. відповідно 66,3 і 48,3%.

Різно зросла жива вага кожної корови. При продажу державі вона становила в середньому 331 кг, що на 48 кг вище рівня 1965 р., свиней — 125 кг — на 32 кг вище рівня 1965 р.

Середньодобовий приріст великої рогатої худоби підвищився з 354 голів в 1965 р. — до 427 — в 1971 р., свиней — з 304 голів в 1965 р. до 341 — в 1971 р.

Про рівень інтенсифікації виробництва в спецгоспах можна судити по таких даних: на 100 га сільськогосподарських угідь у 1971 р. було реалізовано по 157,8 ц м'яса великої рогатої худоби і по 118,5 ц свинини на 100 га ріллі.

Виробництво привісу на 100 га відповідних угідь досягло: великої рогатої худоби по 105,9 ц і свиней по 129,4 ц.

В 1965 р. спецгоспи по виробництву яловичини поставили на вирощування і відгодівлю 50,7 тис. голів худоби з середньою живою вагою кожної з них 224 кг, в 1971 р. поставлено 108,6 тис. голів з середньою живою вагою 161 кг. Тобто кількість голів, призначених для цієї мети, збільшилась в 2,1 раза при зменшенні середньої живої ваги однієї корови на 63 кг.

Зменшення середньої живої ваги і віку молодняка при постановці на вирощування дало змогу одержувати від колгоспів-постачальників молодняк кращої якості, що в значній мірі вплинуло на інтенсивність виробництва. Якщо в 1965 р. на одну голову було одержано 59 кг привісу, то в 1971 р. 170 кг.

Свинарські колгоспи в 1965 р. поставили на відгодівлю 48,2 тис. голів свиней, з яких закуплено в інших колгоспах 39,1 тис. голів, або 81,2%. В 1971 р. в спецгоспах одержано 169,6 тис. голів поросят, що дало змогу в значній мірі відмовитися від завозу свиней з інших колгоспів і відгодувати 133,9 тис. голів, або 80,6% від загальної кількості поставлених на відгодівлю.

На початок 1972 р. в спеціалізованих колгоспах на вирощуванні і відгодівлі знаходилось 122,3 тис. голів великої рогатої худоби, або по 74,6 голів на 100 га сільськогосподарських угідь і 149,8 тис. голів свиней, або по 97,6 голів на 100 га ріллі.

В більшості спеціалізованих колгоспів вже досягнуті відносно задовільні показники. Так спеціалізований колгосп ім. Комінтерна Зачепилівського району реалізував у 1971 р. на 100 га сільськогосподарських угідь 216,3 ц яловичини і виробив 148,7 ц привісу. Державі продано 81,1% худоби вищої вгодованості, середня жива вага 1 голови реалізованої худоби досягла 367 кг. Середньодобовий приріст по всьому поголів'ю склав за рік 503 г. При річному плані виробництва яловичини 1138 т вироблено 1165 т. План виконано на 102,4%. За рік державі продано 1572 т м'яса в живій вазі. Собівартість одного центнера привісу склала 68,90 крб. при витратах праці 4,4 людино-днів. Рівень рентабельності виробництва яловичини досяг 76,8%. Колгосп ім. Ілліча Краснопрядського району, спеціалізований по виробництву свинини, продав державі 1523 т м'яса або по 224 ц на 100 га ріллі. Він одержав від свинарства 1 млн. 150 тис. крб.

прибутку. Собівартість же привісу склала 73,54 крб., а реалізаційна ціна 160,70 крб., рівень рентабельності виробництва свинини склав 68,9%, витрати праці — 2,2 людино-днів, а кормів — 6,2 ц кормових одиниць.

Спеціалізовані колгоспи по виробництву м'яса в значній мірі впливають на загальний рівень і економіку виробництва колгоспів області. Так, витрати праці на виробництво одного центнера привісу великої рогатої худоби по колгоспах області в 1965 р. склали 12,2, в 1971 р. — 9,1 людино-дня, в т. ч. в спецгоспах — 6,3 людино-дня.

Витрати праці на виробництво одного центнера свинини по колгоспах області в 1965 р. становили 9,1 людино-дня, в 1971 р. — 5,8, а по спецгоспах — 3,1 або майже в 2 рази нижчі, ніж в середньому по колгоспах.

Собівартість виробництва привісу в спецгоспах залишається ще в значній мірі високою, але набагато нижчою порівняно з іншими колгоспами області: великої рогатої худоби — на 14,79 крб., свиней — на 16,43 крб.

Економічні переваги виробництва м'яса в спеціалізованих колгоспах за 1971 р. можна підтвердити і даними табл.

Окремі економічні показники роботи спецгоспів по виробництву м'яса

Показники	В середньо- му по кол- госпах	В тому числі	
		спецгос- пи	Інші кол- госпи
Собівартість 1 ц привісу, крб.			
великої рогатої худоби	114,21	99,42	119,66
свиней	103,35	89,92	109,76
Витрати праці на 1 ц привісу, людино- днів			
великої рогатої худоби	9,1	6,3	10,2
свиней	5,8	3,1	7,0
Витрати кормів на 1 ц привісу, ц корм. од.			
великої рогатої худоби	11,4	11,3	11,7
свиней	9,3	7,9	11,4

Рівень рентабельності виробництва яловичини в цілому по колгоспах зріс з 6,3% в 1965 р. до 27,5% в 1971 р., в тому числі в спецгоспах до 33,5%, а свинини відповідно — з 4,2% до 34,9%, в спецгоспах — 48,3%.

Всі спеціалізовані господарства 1971 р. закінчили з прибутками, які від основної галузі склали 20,5 млн. крб. або 64,9%.

Підсумки роботи спеціалізованих колгоспів підтверджують висновки про те, що створені спецгоспи ще мають великі можливості для дальшого підвищення ефективності виробництва м'яса.

Сьогодні всі спеціалісти сільського господарства і працівники колгоспів спрямовують свої зусилля на дальше удосконалення організації праці, добір і підвищення кваліфікації кадрів, зміцнення кормової бази, завершення будівництва тваринницьких комплексів спецгоспів, впровадження комплексної механізації і прогресивної технології виробництва.

В. Й. Любченко

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

На сучасному етапі комуністичного будівництва раціональне використання трудових ресурсів є складовою частиною проблеми підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Раціональне використання трудових ресурсів має особливо велике значення для сільського господарства, де зайнято близько 27% усіх працівників народного господарства, або майже 35% тих, хто виробляє матеріальні цінності. За умов технічного прогресу у сільському господарстві спостерігається відносно і абсолютне скорочення чисельності трудових ресурсів. Протягом 1940—1972 рр. кількість робітників і службовців у народному господарстві СРСР (без сільського господарства) зростає від 33,9 до 95,2 млн. чол. Працівників же, зайнятих безпосередньо в сільському господарстві, стало значно менше — 85,8% у порівнянні з 1940 роком. Тільки за 1966—1972 рр. у колгоспах і радгоспах трудові ресурси скоротились від 28,1 до 23,5 млн. чол. [2, с. 406, 503].

Трудові ресурси сільського господарства республіки на початок 1971 р. становили 24,7% всіх працюючих у сільському господарстві країни.

Таким чином, планування раціонального використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств тісно пов'язано як з оптимальним використанням існуючих трудових ресурсів, так і з підвищенням ефективності їх застосування, тобто з підвищенням продуктивності праці.

Великим резервом для зростання продуктивності праці у сільському господарстві є раціональне використання трудових ресурсів у колгоспах. Понад 25% робочих днів (із загальної кількості невикористаних за рік у промисловому господарстві колгоспів) становлять втрати через сезонність праці. Щоб якоюсь мірою запобігти їм, необхідні такі заходи, як розширення площ під трудомісткими культурами, розвиток сільського будівництва, організація тепличного і парникового овочівництва. А найбільш ефективним було б спорудження промислових підприємств на селі.

У Директивах XXIV з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1971—1975 рр. говориться: «Забезпечити в колгоспах і радгоспах дальший розвиток підсобних промислових виробництв і промислів, насамперед по переробці і зберіганню сільськогосподарської продукції, виробництву будівельних матеріалів і товарів народного споживання з місцевої сировини з метою повнішого і рівномірнішого протягом року використання трудових ресурсів у сільській місцевості, зміцнення економіки господарств, підвищення продуктивності праці» [1, с. 299—300]. Створення нових виробництв для переробки сільськогосподарської продукції в осінні та зимові місяці дало б можливість рівномірно використовувати трудові ресурси протягом року, усунути частково сезонність сільськогосподарського виробництва. В 1970 р. в Харківській області діяло 1426 підсобних підприємств, з них 269 млинів, 88 маслоробок, 328 лісопилок, 487 майстерень по ремонту тракторів та інших сільськогосподарських машин і обладнання, 10 цехів по переробці овочів і фруктів [3]. Однак все це дрібні підприємства. Великих же механізованих виробництв і аграрно-промислових комплексів не існує. На всіх діючих в області підприємствах працювало тільки 3,3% загальної кількості колгоспників.

Про рівень зайнятості колгоспників Харківщини у громадському виробництві в окремі місяці свідчить наведена нижче таблиця.

Як бачимо, останім часом використання трудових ресурсів у колгоспах Харківської області дещо поліпшилося. Спостерігається певне вирівнювання у застосуванні робочої сили за місяцями. У порівнянні з 1965 р. різко скоротилася кількість колгоспників, котрі не виробили жодного трудовдя. Якщо в 1965 р. таких налічувалось 1300 чол., то в 1970 р. — тільки 100 чол.

Рациональне використання трудових ресурсів у колгоспах і радгоспах означає високий рівень участі працездатного населення в суспільній праці, повне й ефективне використання фонду робочого часу в промисловому господарстві.

Однак рівень використання трудових ресурсів у колгоспах області ще недостатній. У багатьох господарствах наявна робоча сила використовується не завжди повністю. Так, використання максимально можливого фонду робочого часу працездатних колгоспу «Шлях до комунізму» Золочівського району становило 93,6%, колгоспу «1 Травня» Краснокутського району — 98,2%, ім. Чкалова Балаклійського району — 93,7%.

Неповне ж використання існуючої робочої сили призводить до того, що багато господарств змушені залучати у найбільш напружений період робітників промислових підприємств і учнів. Ось чому вже зараз необхідно розробити і здійснити ряд заходів, які б дали змогу знизити пов'язані з цією практикою витра-

Місяці	Роки	Працювало колгоспників		
		тисяч чол.	%	
			до підсумку	до зайнятих у липні
Січень	1965	171,1	6,61	65,24
	1970	158,9	7,2	73,2
	1971	153,2	7,23	74,41
Лютий	1965	175,5	6,78	66,91
	1970	158,9	7,2	73,2
	1971	154,4	7,29	75
Березень	1965	189,9	7,34	72,4
	1970	163,1	7,39	75,1
	1971	157,3	7,43	76,4
Квітень	1965	205,3	7,94	78,27
	1970	174,8	7,91	80,5
	1971	169	7,98	82,1
Травень	1965	230	8,89	87,7
	1970	194,9	8,83	89,74
	1971	182,8	8,63	88,8
Червень	1965	251,6	9,72	95,9
	1970	210,2	9,53	96,8
	1971	199,3	9,41	96,8
Липень	1965	262,3	10,14	100
	1970	217,2	9,85	100
	1971	205,9	9,72	100
Серпень	1965	249,2	9,63	95,01
	1970	204,1	9,25	94
	1971	197,5	9,33	95,93
Вересень	1965	241,2	9,32	92
	1970	197,8	8,96	91,07
	1971	191,2	9,03	92,87
Жовтень	1965	234	9,05	89,22
	1970	195,1	8,86	89,83
	1971	187,9	8,87	91,26
Листопад	1965	199,7	7,72	76,11
	1970	170,2	7,70	78,37
	1971	166,1	7,84	80,68
Грудень	1965	177,6	6,86	67,71
	1970	161,6	7,32	74,41
	1971	153,4	7,24	74,51
Всього за рік	1965	2587,4	100	
	1970	2206,8	100	
	1971	2118	100	

ти сільськогосподарського виробництва, з одного боку, і установ, промислових підприємств, учбових закладів, з другого.

Існує гостра потреба в тому, щоб детально розробити територіально-міжгалузеві баланси трудових ресурсів за сільськими населеними пунктами, районами, областями. Це дозволило б своєчасно встановити, які саме господарства використовуватимуть додаткову робочу силу, в якій кількості, коли, на який строк і де її можна взяти.

У процесі виробництва всі фактори, що сприяють раціональному використанню трудових ресурсів на селі, тісно пов'язані між собою. Планомірне використання всіх резервів є найважливішою умовою успішного виконання завдання дев'ятої п'ятирічки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав, 1971, 360 с.
2. Народное хозяйство СССР в 1972 г. Статистический ежегодник. М., «Статистика», 1973.
3. Звіти колгоспів Харківської області за 1970 р.

В. Н. Симоненко, кандидат економічних наук

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ДЛЯ ПРИСКОРЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ І ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

У Директивах XXIV з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства країни на 1971—75 рр. вказується на необхідність — «посилити вплив фінансових і банківських органів на повнішу мобілізацію резервів виробництва і підвищення його ефективності. Ширше використати фінансово-кредитний механізм в інтересах прискорення технічного прогресу та інтенсифікації виробництва» [1, с. 335].

Головним фактором підвищення ефективності суспільного виробництва в дев'ятій п'ятирічці буде рішуче прискорення науково-технічного прогресу. В цих умовах зростає роль науки, як безпосередньо продуктивної сили. В новій п'ятирічці дальшого розгортання набувають фундаментальні дослідження в здійсненні найбільш важливих і перспективних напрямків науково-технічного прогресу. Таке положення накладає на систему Держбанку обов'язок підвищувати в інтересах ефективності виробництва активність таких економічних важелів, як гроші і кредит. Установи Держбанку повинні всебірно сприяти успішному виконанню кількісних і якісних показників народно-господарських планів кожним підприємством, радгоспом і колгоспом.

О. М. Косигін у своїй доповіді на XXIV з'їзді партії говорив, що за останні роки значно підвищилась роль кредиту. З його допомогою зараз формується майже половина обігових коштів і значна частина основних фондів народного господарства. Більше 75 відсотків платежу за товари і послуги здійснюється за допомогою кредиту.

Впровадження у нашій країні господарської реформи розширило можливості кредитування всіх галузей народного господарства. З'явилися нові форми кредиту, які сприятимуть інтенсифікації виробництва. Зараз установи Держбанку видають кредити на такі об'єкти: витрати по впровадженню нової техніки і розширенню виробництва по випуску товарів народно-

го споживання, на витрати по науковій організації виробництва і його освоєнню, на заходи по випуску нової продукції, підвищенню якості, довговічності виробів і на інші цілі.

Поряд з кредитом банку, важлива роль у здійсненні заходів по прискоренню темпів науково-технічного прогресу належить використанню фонду розвитку виробництва на підприємствах.

У статті Керуючого Українською республіканською контролею Держбанку вказано, що за роки восьмої п'ятирічки господарству республіки видано 520 млн. крб. кредиту на витрати по втіленню нової техніки, механізації і поліпшенню технології виробництва, оновленню устаткування і поліпшенню організації виробництва. Це на 34,8% більше, ніж було видано у сьомій п'ятирічці. За період з 1966 по 1970 рр. в Українській РСР з допомогою кредиту здійснено 22187 заходів, що дало змогу збільшити потужності по додатковому випуску продукції на 240,4 млн. крб. і одержати 315,7 млн. крб. прибутків (з розрахунку на рік), або 56 коп. і 73 коп. відповідно на кожний карбованець з кредиту [2, с. 3].

Підвищення ролі кредиту в розвитку технічного прогресу яскраво підтверджується наслідками проведених заходів за рахунок позик Харківської контори Держбанку. Всього за 1971 р. на технічне оснащення видано по області кредитів на 16,4 млн. крб., у тому числі на розширення виробництва по випуску товарів широкого вжитку — 10,9 млн. крб., і введено в дію 351 захід на 17,3 млн. крб. Додатковий випуск продукції від здійснених за рахунок позик заходів склав 39,1 млн. крб., а додатковий прибуток — 7,7 млн. крб.

Видані в 1970 р. кредити Харківською конторою Держбанку на витрати по впровадженню нової техніки зросли проти 1960 р. в 2,3 раза, в тому числі в сільське господарство і заготівлю у 4,5 раза, промисловість — 2,2 раза, торгівлю — 4 рази, а видані кредити на розширення виробництва за такий же період зросли у 3,8 раза [3].

Однак підприємства машинобудування, місцева промисловість і підприємства побутового обслуговування населення, розташовані у Харкові і області, користуються такими позичками ще недостатньо.

В зв'язку з тим, що починаючи з 1972 року в плани капітальних вкладень включаються нецентралізовані капітальні витрати і їх джерела фінансування, нам здається необхідним дозволити підприємствам збільшити кредити на технічне оснащення виробництва, на підвищення якості і довговічності виробів строком окупаємості більше одного року під заходи, які не включаються в плани капітальних робіт.

Вважаємо необхідним видавати і гасити банківські позички, які видаються підприємствам для технічного прогресу тільки

в межах загальної суми додаткових прибутків, що одержані від здійснення заходів, а фонд розвитку підприємства виключити, як джерело, що направляється на погашення кредитів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Укрполітвидав. К., 1971, 320 с.
2. Павленко Г. «Перший рік п'ятирічки». Ж. «Гроші і кредит», 1972 р., № 7, с. 3--8.
3. Звітні дані Харківської контори Держбанку, 180 с.

Г. С. Лопатенко

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА РЕЗЕРВИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Підвищення ефективності суспільного виробництва було й є актуальною проблемою радянської економічної теорії та практики. Особливої актуальності ця проблема набула в період переходу нашої економіки до створення матеріально-технічної бази комунізму.

Визначальною рисою нинішнього етапу розвитку, як було підкреслено Генеральним секретарем ЦК КПРС Л. І. Брежневим у Звітній доповіді ЦК XXIV з'їзду КПРС, є посилення інтенсифікації всього суспільного виробництва та підвищення його ефективності на основі науково-технічного прогресу, повнішого використання всіх резервів. У зв'язку з цим зростає роль одного з найважливіших показників виробництва — рентабельності та резервів її підвищення.

В економічній літературі дуже часто плутають поняття рентабельності виробництва та рентабельності підприємства. По суті — це два різних показники, перший з яких характеризує рівень рентабельності виробництва і виражається залежністю:

$$P = \frac{\text{прибуток} \times 100}{\text{собівартість (повна)}},$$

тобто показує, скільки прибутку одержано на кожний карбованець учинених витрат; другий — характеризується залежністю:

$$P = \frac{\text{прибуток} \times 100}{\text{виробничі фонди}}$$

і показує, скільки прибутку одержано на кожний карбованець виробничих фондів. Цей показник є оцінним і фондотворним, на відміну від рентабельності виробництва він більш повно характеризує рівень виробничо-господарської діяльності підприємств і є найважливішим показником ефективності виробництва.

Введення показника рентабельності підприємства під час економічної реформи в число директивних і фондотворних мало метою створити у підприємств економічну зацікавленість в ефективнішому використанні закріплених за ними виробничих фондів. Основними резервами підвищення рентабельності підприємства є: зростання розміру реалізації продукції, зниження собівартості продукції та зростання прибутку, підвищення ефективності використання виробничих фондів.

З метою вишукування резервів формулу показника рентабельності підприємства можна розчленувати на два множники:

$$\frac{\text{реалізація}}{\text{фонди}} \times \frac{\text{прибуток} \times 100}{\text{реалізація}} = \frac{\text{прибуток} \times 100}{\text{фонди}}.$$

Даний вигляд формули дозволяє судити про те, що чим більше реалізується продукції в розрахунку на кожний карбованець фондів і чим більше прибутку припадає на кожний карбованець реалізованої продукції, тим вище рентабельність підприємства. Використовуючи цю взаємозалежність, можна визначити вплив кожного з відзначених факторів на рентабельність, застосовуючи захід ланцюгових підставлень.

Аналіз впливу факторів на рентабельність, проведений на прикладах Харківського моторобудівного заводу «Серп і молот» та Харківського тракторного заводу, свідчить про те, що ці підприємства надають належну увагу розкриттю резервів її підвищення. Так, на заводі «Серп і молот» у 1971 р. при плановому рівні реалізації на карбованець фондів 1,99 крб. був досягнутий рівень 2,04 крб., що дозволило підвищити рентабельність на 0,8% у порівнянні з планом; зростання прибутку на карбованець реалізації від 15,13 коп. планового рівня до 15,37 коп. дозволило підвищити рентабельність на 0,4%. Обидва фактори в загальній сумі дозволили підвищити плановий її рівень на 1,2%.

На ХТЗ зростання реалізації на карбованець виробничих фондів з 1,81 крб. планового рівня до 1,85 крб. фактичного дозволило підвищити рентабельність у порівнянні з планом на 0,36%, а зростання прибутку на карбованець реалізації від 9,05 коп. до 9,23 коп. вплинуло на зростання її в розмірі 0,33%. Сукупний вплив двох факторів дозволив підвищити рівень рентабельності в порівнянні з планом на 0,69%.

Як показав аналіз використання виробничих фондів, ХТЗ та «Серп і молот» з року в рік знижують суму основних фондів і оборотних коштів при одночасному зростанні фондівіддачі, що свідчить про проведення на даних підприємствах роботи по вишукуванню і використанню резервів зростання виробництва та підвищення його ефективності.

Але не на всіх заводах ця робота знаходиться на належному рівні. На більшості підприємств маються в наявності значні

запаси недіючого, невстановленого обладнання, низький коефіцієнт змінності роботи встановленого устаткування, випуск продукції неритмічний, низька оборотність оборотних коштів. З метою ліквідації вказаних недоліків і подальшого підвищення ефективності необхідно надалі розкривати та використовувати наявні резерви. Економічний пошук необхідно провадити в таких напрямках:

- ліквідації понадпланових запасів невстановленого та зайвого устаткування, підвищення фондівіддачі діючого обладнання; підвищення коефіцієнта змінності його роботи;
- скорочення часу надходження коштів у сфері обертання та додержання ритмічності випуску продукції;
- зниження собівартості продукції та зростання прибутку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав, 1971, 360 с.
2. Косигін О. М. Об улучшении управления промышленностью, совершенствовании планирования и усилении экономического стимулирования промышленного производства. Доклад на Пленуме ЦК КПСС 27 сентября 1965 г., М., Политиздат, 1965.
3. Павлова А. Аналіз прибутку та рентабельності. «Фінанси СРСР», 1967, № 9.
4. Звітні дані Харківського тракторного заводу та моторобудівного заводу «Серп і молот».

А. П. Прокопенко, кандидат економічних наук

КРЕДИТУВАННЯ НЕЗАВЕРШЕНОГО ВИРОБНИЦТВА ПІДРЯДНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

XXIV з'їзд КПРС затвердив величну програму створення матеріально-технічної бази комунізму в нашій країні. У здійсненні цієї програми важливе місце відводиться капітальним вкладенням. Від технічного рівня капітального будівництва, темпів його зростання в значній мірі залежить оновлення виробничого апарату, підвищення продуктивності праці, даліше піднесення матеріального і культурного рівня життя народу, зміцнення обороноздатності країни.

З метою докорінного поліпшення капітального будівництва підрядні будівельні організації поступово переводяться на новий порядок планування та економічного стимулювання. Він передбачає розрахунки з будівельними організаціями провадити тільки за повністю завершені об'єкти або етапи робіт. Однак при подібній системі розрахунків підрядні будівельні організації повинні мати більше оборотних коштів під незавершене виробництво. У вирішенні цього завдання важливе значення має кре-

дит банку. Участь банківського кредиту в формуванні оборотних коштів підрядних будівельних організацій дозволяє, не переглядаючи величини нормативу, швидко і гнучко приводити розмір оборотних коштів у відповідність з дійсною потребою, що обумовлена ходом виконання плану будівельно-монтажних робіт. Разом з тим, питома вага кредиту у всій сумі оборотних коштів у будівництві майже наполовину нижче ніж у промисловості.

Переведення будівельних організацій на новий порядок планування та економічного стимулювання потребує розв'язання питання про джерела формування оборотних коштів, що вкладаються в незавершене виробництво. Слід підкреслити, що в рішенні даної проблеми економісти не мають єдиної думки. Пропонується декілька варіантів: забезпечення будівельних організацій власними оборотними коштами в межах нормативної потреби; надання коштів підрядним організаціям на незавершене виробництво за рахунок коштів замовника в порядку авансування; забезпечення підрядних організацій оборотними коштами на незавершене виробництво і залучення з цією метою позикових коштів за принципом участі власних коштів і банківського кредиту в покритті вказаних витрат. Кожний з цих варіантів має свої «за» і «проти».

При забезпеченні підрядних будівельних організацій власними оборотними коштами в межах нормативу (2), створюються такі умови, за яких не треба звертатися до банку за кредитом під незавершене виробництво. Це звужує сферу застосування кредиту, а значить і його вплив на правильне використання коштів у будівництві.

Надання оборотних коштів підрядним організаціям за рахунок замовників є поворотом до системи авансування, що характеризувалася багатьма недоліками і була скасована в 1965 р. Подібне забезпечення оборотними коштами не впливатиме на прискорення будівництва та зміцнення господарського рахунку.

На наш погляд, найбільш раціональним є метод повного покриття витрат незавершеного будівництва за рахунок кредитів банку. Застосовуючи цей метод, будівельні організації будуть прагнути до швидкого закінчення об'єктів і здачі їх замовнику, а також до зниження вартості будівництва.

Покриття витрат під незавершене виробництво повністю за рахунок кредиту банку має цілий ряд переваг порівняно з іншими джерелами. Кредит сприятиме скороченню строків будівництва, бо чим довше організація будуватиме об'єкт, тим більше вона користуватиметься кредитом, що веде до зростання сплати процентів за нього. Сплата ж процентів за кредит у більшій сумі приведе до зменшення прибутку, що направляється в фонди економічного стимулювання. Отже, при цьому методі кредитування будівельна організація в цілому і кожний її член заінтересовані швидше здати замовнику прокредитований

об'єкт. По-друге, такий спосіб покриття витрат спонукатиме організацію до зниження вартості будівництва, бо чим менше витрати, тим менше потрібно кредиту для їх покриття. По-третє, при кредитному методі покриття витрат на незавершене виробництво створюються умови для перевиконання річного плану будівництва, оскільки витрати, виконані понад річний план, можна буде безперерійно покривати кредитом банку по об'єктах, включених до плану. По-четверте, кредитування затрат під незавершене виробництво сприятиме зміцненню платіжної дисципліни.

Таким чином, покриття витрат під незавершене виробництво будівельно-монтажних робіт повністю за рахунок кредитів банку сприятиме зміцненню фінансового становища будівельних організацій, а також підвищенню ефективності будівництва та капітальних вкладень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, К., 1971, с. 360 с.
2. Цинкалова Н. И. Совершенствование финансирования, кредитования и расчетов в строительстве в условиях экономической реформы. «Финансы», М., 1969, 63 с.

*М. С. Марченко, кандидат економічних наук,
Л. Г. Котляревський*

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИТРАЧАННЯМ ФОНДІВ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В ПРОМИСЛОВОСТІ

Практика роботи промислових підприємств в умовах нової системи господарювання ставить комплекс вимог до системи матеріального стимулювання і, в першу чергу, до підвищення стимулюючої ролі фонду заробітної плати — основної частини оплати праці робітників соціалістичного підприємства.

В 1972 р. фонд заробітної плати робітників та службовців збільшився на 9 млрд. крб. (1). Однак можливості більш повного використання фонду заробітної плати для підвищення виробництва і продуктивності праці ще недостатньо враховуються на ряді промислових підприємств. Так, в минулому році по УРСР на $\frac{1}{5}$ підприємств (від загальної кількості) темпи зростання заробітної плати, включаючи премії, випереджали темпи зростання продуктивності праці (2).

Розв'язання даної проблеми, очевидно, повинно передбачати створення на виробництві економічних умов планування і вит-

рат фондів заробітної плати, які в максимальній мірі стимулюють зростання продуктивності праці та удосконалення системи банківського контролю шляхом посилення його економічного впливу на використання промисловими підприємствами фондів заробітної плати.

Серед перспективних форм планування фонду заробітної плати слід вказати на нормативний метод планування. Народжений на основі щокінського досвіду, цей метод в різних варіантах уже застосовували в 1972 р. більше 200 підприємств і об'єднань.

Харківська книжкова фабрика ім. Фрунзе, яка перейшла з жовтня 1970 р. на роботу по методу щокінського хімкомбіна-ту, вивільнила з початку експерименту 4,5% загальної кількості працюючих (у тому числі 20 робітників: за рахунок сумісництва професій, механізації робіт, впровадження нової техніки і т. ін.).

Показово, що за цей період за рахунок скорочення чисельності працюючих одержано 71,5% загальної суми відносної економії фонду заробітної плати. Проведені доплати до основного заробітку за рахунок вказаної економії фонду заробітної плати позитивно вплинули на зростання основних показників; про що свідчать такі дані:

за III квартал 1972 р. (в % до плану).

обсяг реалізованої продукції	—100,1
середня заробітна плата	—101,9
продуктивність праці	—102,1

Слід відзначити, що починаючи з 1971 р. в порядку широко-го експерименту ряд міністерств використовують нормативний метод для удосконалення планування стабільного фонду зарплати чи нормативів її витрат на карбованець реалізованої продукції. Так, наприклад, на підприємствах міністерства приладобудування, засобів автоматизації і системи управління СРСР застосовують такі нормативи утворення фондів зарплати та матеріального заохочення:

№	Найменування фондів	Вид нормативів	Одін. виміру	Базовий 1970 р.	Роки п'ятирічки				
					1971 р.	1972 р.	1973 р.	1974 р.	1975 р.
1	Фонд заробітної плати	Плановий розмір зарплати на крб. товарної продукції	коп.	28,0	25,38	23,24	21,14	19,36	17,7
2	Фонд матеріального заохочення	Плановий розмір на крб. реалізованої продукції	коп.	3,9	3,7	3,3	—	—	2,6

Як видно з таблиці, по Міністерству використані у вигляді узагальнюючих нормативів, що враховують необхідне зростання продуктивності праці укрупнені, знижуючі за роками п'ятирічки, нормативи планових витрат по заробітній платі промислово-виробничого персоналу на один крб. товарної продукції.

Попередні результати використання на практиці цього методу планування виявили ряд його переваг: це, перш за все, можливість повнішого і ефективнішого використання фонду зарплати для зростання продуктивності праці при зменшенні чисельності робітників, підвищення оплати праці за рахунок внутрішніх резервів і джерел підприємства. Так, за рахунок економії фонду зарплати підприємства, які переходять на шокінський метод, можуть використати на доплати і премії до 90% економії фонду в залежності від чисельності персоналу.

Впровадження цього методу дає змогу вірніше виявити функціональну залежність між фондом заробітної плати і обсягом виробництва і повинно допомогти повніше оцінити діяльність підприємств у питанні витрат фондів на зарплату. Разом з тим використання нормативного методу в плануванні фондів зарплати вимагає вже тепер від банку не тільки внесення змін в порядок розрахунків по зарплаті, але й серйозних змін в практику контролю за витратами фондів заробітної плати. Необхідно буде вирішити, наскільки вибір того чи іншого нормативу (чи системи нормативів) доцільний з точки зору організації банком ефективного контролю.

Нам здається, що праві ті економісти, які вважають найбільш ефективним при плануванні фонду заробітної плати використовувати норматив планових витрат на карбованець чистої продукції, який реально оцінює трудові зусилля колективу, а при контролі — плановий норматив виготовлення чистої продукції на карбованець заробітної плати. Спільність нормативів при плануванні поліпшить якість останнього.

Таким чином, застосування нормативного методу планування фондів заробітної плати на більш широкому колі підприємств викликає необхідність зміни і удосконалення системи банківського контролю за витрачанням фондів заробітної плати, що, в свою чергу, повинно сприяти підвищенню ефективності виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазуров К. Т. Доклад о 55-ой годовщине Великой Октябрьской социалистической революции. «Правда», 6 ноября 1972 г.
2. Павленко Г. Первый год пятилетки. «Деньги и кредит», 1972, № 7.